

NOSTRIFIKACIJA PREMOŽENJA PO PRVI SVETOVNI VOJNI S POUDARKOM NA OBMOČJU SODNEGA OKRAJA MARIBOR

»Iz samo poljedelskega naroda postajajo Slovenci tudi trgovinski in obrtniški narod. S tem prestavljanjem raste tudi inteligencija našega naroda, kajti trgovec in obrtnik morata na višji stopinji izobraženosti stati, nego poljedelec. Trgovstvo in obrtstvo potrebujeta več denarnih sredstev, kakor ktera si bodi druga stroka narodnega gospodarstva /.../ denarni zavodi so postali životna potreba za slovenski narod, in ravno v tem, ko ta potreba bistvuje in se čuti, leži poroštvo, da se bodo tudi stvorili, kajti kar mora biti, to mora prej ali slej priti«.¹

»Vsak narod mora obvladati mesta! /.../ Naša odvisnost in slabost v gospodarskem oziru mora se pak tudi po drugih sredstvih kakor nabiranje kapitala in jega množenji (ustanavljanjem in podpiranjem malih in večih

* Maribor ima v mojem življenju posebno mesto, v mojem razumevanju sveta oziroma množici ustvarjenih podob - od globokega razočaranja ob prvi seznanitvi, doživetih trenutkih zorenja in do tihega domotožja, zaradi česar se tako rad vračam v mesto mojih študentskih dni, ko je bilo še več idealov, energije, časa in strasti. V mojem spominu je podoba Maribora naredila širok lok preobrazbe. Od otroške predstave o mogočnem mestu, do mesta s propadajočimi fasadami in sedanje predstave, v kateri je težišče na osebnih stikih. Prva predstava o Mariboru je nastala ob babičinem pripovedovanju, ki je skozi Maribor na Dunaj potovala januarja 1944, torej pred večjim bombardiranjem mesta. Opisala je velike stavbe, predvsem impozantno železniško postajo. Nadalje je podobo okrepilo očetovo pripovedovanje, ki je v Mariboru služil vojaški rok. Otroško domišljijo je dodatno burilo spremljanje vlakov, ki so odhajali v smeri proti Mariboru. S temi predstavami sem prišel prvič v Maribor 28. avgusta 2002. Sprehod po Koroški cesti, polni propadajočih hiš in vsiljivih prodajalcev petard, je v hipu omajal idealizirano podobo o Mariboru. Današnji podoba Koroške ceste je sicer povsem drugačna, a vendar se občutki niso spremenili. Verjetno na to vpliva tudi dejstvo, da mi je »ena damica« s črtalom popisala avto. Dodatno je občutek tesnobe ob prvem prihodu v Maribor krepilo spoznanje, da imam v Mariboru majhen krog znancev. Kmalu sem spoznal, da v Mariboru živijo širokosrčni in širokogrudni ljudje. Spoznal sem tudi bolj prijetne ulice in uličice. Na začetku tisočletja se je v mestu začela popravljati ekonomska slika, kar je pozitivno vplivalo na razpoloženje. Kljub temu je bilo čutili razkorak med pričakovanji in tržno realnostjo. Po opravljenem študiju sem odšel, a kljub temu se rad vračam, negujem tudi stike na daljavo. Prav zato sem se tudi z veseljem odzval povabilu k sodelovanju pri znanstvenem simpoziju »Mesto in gospodarstvo«, kljub temu, da se raziskovalno ukvarjam z drugimi problemi zgodovine. S tem prispevkom se vračam z bolj izoblikovano samopodobo in sistemom vrednost, predvsem znanstveno-raziskovalnim idealom (pogled čez lasten hrib). Vinogradniki vedo, da lahko zaradi neodgovornega in negospodarnega ravnanja na gori začne plazeti cela strmina.

¹ Slovenska narodna banka. V: Slovenski narod, 5. 3. 1872, št. 26, str. 1–3.

bank) odstranjevati. Nam je treba na vso moč v mesta siliti, da se obrta in trgovine, posebno one z našim ljudstvom polastimo, in pri tem tudi vseh hasnov udeležimo, ktere obrtnosti in trgovlja z druge strani prinaša«. ²

»Iz preprostega rodu je vzrastel v narod, pridobivši si vse attribute, ki mu gredo kot takemu. Po pravici sme tedaj zahtevati, da je na svoji zemlji gospod, da suveren, svoboden sam odloča o svoji usodi«. ³

Zgornji trije citati nakazujejo razumevanje pomena lastniških deležev v gospodarstvu za nacionalno samostojnost. Prva dva citata sta bila zapisana na začetku sedemdesetih let 19. stoletja, torej v dobi, ko so nosilci slovenskega narodnega gibanja v dobi nemškega pritiska iskali rešitve za ekonomsko šibkost. Zato ne preseneča, da so rešitev problema slovenske emancipacije videli v obvladovanju gospodarstva. Ob tem je treba poudariti, da je gospodarska moč oziroma obseg plačanih davkov precej oblikoval politično sceno. Tretjo izjavo je v svojih spominih zapisal pomemben slovenski politik, poverjenik za pravosodje dr. Vladimir Ravnihar. Nastala je dobrih 50 let pozneje, torej v času, ko je slovenska narodna elita postala oblast. Predstavljeni citati nakazujejo pomen sprememb v miselni kategoriji nacionalnega interesa. Poudarjajo namreč pomen modernizacije kot katalizatorja razvoja, temelječega na znanosti, ter hkrati redefinicijo identifikacijskih središč in s tem nastajanje novih oblik »s skupnim imenovalcem«. Taka nova oblika je v 19. stoletju bila nacionalnost oziroma nacionalna država, ki je v interakciji z družbenimi podsistemi postala vodilni model. Vzrok za to je vpliv liberalnih zamisli (oziroma njihovih implikacij), ki so poudarjale prostor v kvantitativnem pogledu (načelo praga) in razmerje moči med nacionalnimi državami. Pomen podsistema gospodarstva se kaže tudi (ali predvsem) v družbeno-nacionalnih razmerjih v večnarodnih državah. Na eni strani sprejemanje ekonomskih zakonitosti (neposredno z gospodarsko pobudo in posredno v izobraževalnem procesu z oblikovanjem intelektualne prtljage in konsistentno predstavitvijo zamisli, konceptov ...), na drugi strani pa krepitev narodnih čustev v ekonomiji. Kot del slovenskega narodnega programa se omenjeni trendi pojavijo na začetku

² X: Slovenci in narodna jih delavnost. V: Slovenski narod, 22. 8. 1872, št. 97, str. 2.

³ Ravnihar Vladimir: Mojega življenja pot: Spomini dr. Vladimirja Ravniharja (dalje Vladimir Ravnihar: Mojega življenja). Ljubljana 1997, str. 272.

sedemdesetih let 19. stoletja pri ustanovitvi delniške družbe Zavarovalna banka Slovenija in Narodna tiskarna. Namen ustanovitve slovenskih delniških družb je bil poleg ekonomskih koristi v sočasni publicistiki predstavljen kot model, ki je pokazal pozitivne učinke pri Hrvatih in Čehih pri doseganju zakonsko zagotovljene enakopravnosti. Ob tem velja poudariti, da se s tem ni rušil obstoječi vedenjski slog, ampak se je ustvarjal (zgolj) dopolnilni, vzporedni drugi steber, ki je predstavljal potencialno odskočno desko za slovenski narodni program oziroma njegove protagoniste. Zaradi svoje moči in vloge pri spreminjanju razmerij je sprožil trenja, v primeru Narodne tiskarne tudi idejno-nazorski »razpor« v narodnem taboru. Zaradi prvih negativnih izkušenj z delniškimi družbami so le-te (pri)dobile negativno konotacijo.

Uporaba nacionalnih čustev v ekonomiji je postala veljaven marketinški pristop. Če je na začetku ta pristop pomenil zbiranje sredstev, se je pozneje razvila negativna stran s pozivi na bojkot storitev in proizvodov. Najbolj znan primer je bojkot zvonarja Samassa⁴ kot odgovor na ptujske dogodke ob zborovanju Ciril-Methodovega društva septembra 1908.⁵

Čustva so implicirale željo narodne elite (ali njenega dela) po pridobitvi moči. Ta proces je vseboval priložnosti za razvoj (krepitev) narodno zavednega slovenskega meščanstva. Slednje je po prevratu na koncu prve svetovne vojne postalo nosilec državotvorne akcije. Zato je predstavljalo pričakovanje po ekonomski samostojnosti ter izvedbo reform in politično-upravne samostojnosti. Med pomembnejšimi vprašanji (operativnega značaja), s katerimi se je morala spopasti nova (prvič slovenska) oblast, zagotovo velja poudariti upravljanje in posedovanje ekonomskih proizvodnih enot. Oblast in prevratni čas sta ponujala možnosti za ambiciozen načrt, ki ga lahko v publicističnem žargonu opišemo s frazo »*postati gospodarji na svojem*«. Zahteva po gospodarski in ne samo politični samostojnosti se je kazala že v deklaracijskem gibanju od poletja 1917.⁶ Ta miselnost se je

⁴ Ob tem velja poudariti, da je bil Anton Samassa ustanovni član društva Slovenske matice. Pristopil je 20. februarja 1865, torej potem, ko je kot tajnik Kranjske hranilnice benovolentno pomagal Slovenski matici do podpore hranilnice v višini 3000 goldinarjev, s čimer je hranilnica postala največji podpornik društva. Arhiv republike Slovenije (dalje ARS), AS 621, škatla 3. Jeseni 1919 je lastnik tovarne Maks Samassa svoj obrat prodal novoustanovljeni delniški družbi »*Strojne tovarne in livarne*« v Ljubljani, ki je kupila obrate podjetij »Kastelic & Žabkar« in strojni oddelek »G. Tönnies« v Ljubljani. Večinski delničar Strojne tovarne in livarne je bila podružnica Jadranske banke v Ljubljani, ki je dobila dovoljenje za ustanovitev omenjene delniške družbe 4. junija 1919 in je tudi sicer zelo sodelovala/pomagala pri nostrifikaciji premoženja. Uradni list deželne vlade za Slovenijo (dalje UL DS), 4. 12. 1919, št. 171, str. 633–634. UL DS, 11. 6. 1919, št. 104, str. 360.

⁵ Ferdo Gestrin in Melik Vasilij: Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918. Ljubljana 1966, str. 313. Prim. Josip Sernek: Spomini. Ljubljana 1927, str. 97.

⁶ Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918 (dalje Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve). Ljubljana 1998, str. 107–108. Zdenko Čepič: Narodnogospodarske zamisli pri Slovencih v času odločitve za prvo Narodno državo. V:

kazala tudi na posvetu o ustanovitvi Narodnega sveta v Ljubljani 16. in 17. avgusta 1918. V delokrogu sveta so bile izpostavljene »*obramba in gojitev skupnih gospodarskih interesov ter zavest gospodarske osamosvojitve*«. Razpravljavci so torej gospodarsko moč vzporejali z nacionalno osamosvojitvijo.⁷ Poudarjali so pomen nacionalizacije »*tujega*« premoženja za gospodarsko samostojnost.⁸

Zanimiva, če že ne simptomatična je postavitve meščanstva (po premoženju in izobrazbi) za nosilca državotvorne volje. Za pripravo načelnih rešitev za zagotavljanje nacionalne, slovenske oziroma jugoslovanske gospodarske pobude je bil v Narodnem svetu osnovan odsek za gospodarsko koncentracijo. V njegov delokrog je sodila priprava načrta za osnivanje močnih gospodarskih central tako v prehodnem operativnem kot v dolgoročnem smislu. Ključno je bilo vprašanje nacionalizacije slovenske zemlje, industrije, obrti in trgovine. V tem kontekstu moramo razumeti elaborat Milka Brezigarja o slovenskem narodnem gospodarstvu.⁹ To vprašanje je bilo tako ekonomsko kakor tudi psihološko, saj je imelo opravka s prevladujočim prepričanjem, da so Slovenci na ozemlju nacionalne države podrejeni tujcem. Mentalno stanje dobro ponazarja karikatura verigarja, ki se je iztrgal iz okovov.

Ob prevratu je bilo navdušenje veliko, saj se je nakazovala možnost, da bo lahko slovensko meščanstvo prevzelo pobudo na družbenopolitičnem in ekonomskem področju.¹⁰ »*Prevzemanje podsistemov*« je bilo različno uspešno. Če so bili pri prevzemu politične oblasti z operativnimi in administrativni ukrepi možni ter tudi doseženi hitri rezultati (prevzem oblasti in dvig ugleda nove oblasti novembra 1918), so bili na ekonomskem področju zaradi kompleksnosti razmer, pomanjkanja in militarizacije produkcijskih sredstev, pridobivanja dobrin z rekviranjem, lastniške

Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1984, št. 1–2, str. 101 (citirano po Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve, str. 107). Prim. Jurij Perovšek: »V zaželjeni deželi«: Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana 2009, str. 19–48.

⁷ Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924 (dalje Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo). Ljubljana 1997, str. 38–39.

⁸ Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve, str. 109.

⁹ Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 38–39, 63.

¹⁰ Pomen državnega nadzorstva je bil razumljen kot pomemben dejavnik v družbi. To je vidno predvsem na Koroškem, kjer so Nemci poskušali doseči pri plebiscitni komisiji ob pripravah na plebiscit odpravo nadzorstev, medtem ko je Deželna vlada za Slovenijo trmasto vztrajala pri njihovi veljavnosti. Zagrozila je celo z odstopom, če bi osrednja pristala na to koncesijo. Deželna vlada se je bala predvsem velikega vpliva veleposestev in velikih delodajalcev na revne volilne upravičence. Predsednik vlade dr. Brejc je na 165. seji poudaril, da so nadzorstva temeljni del slovenske propagande na Koroškem v konceptu izvedbe agrarne reforme. Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921 (dalje Sejni zapisniki): tretja knjiga (ur. Peter Ribnikar). Ljubljana 2002, str. 146, 158, 172 in 176. Prim. Andrej Rahten: Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934). Celovec 2002.

strukture, načelnega spoštovanja zasebne lastnine in uveljavljenih pravilih vedenjskega sloga v mentalni shemi meščanstva na Slovenskem doseženi manjši vidni rezultati. S tem, ko so nosilci »osamosvojitvenega procesa« postaja(ja)li nova oblast, so pozivali k spoštovanju zasebne lastnine. Tako je Narodno vijeće 19. oktobra 1918 v svojem programskem razglasu poudarilo zavezanost delovanja na načelih politične in ekonomske demokracije, s katero bodo odpravljene stare (nacionalne) krivice. Ob tem je najvišji oblastni organ novonastajajoče države SHS pozval prebivalce, naj ne uničujejo premoženja v lasti tujcev, saj s tem povzročajo škodo ugledu nove oblasti in tudi zmanjšujejo premoženje nove države. Nekaj dni pozneje je bil izdan poziv predstavnikom političnih predstavnikov v Narodnem vijeću, naj ustanovijo lokalne odbore, katerih naloga bi bila zavarovanje premoženja vseh državljanov. S tem je bilo postavljeno načelo zakonitosti kot temeljna podmena za operativno in institucionalno delovanje nove države, ki je nastala brez prelivanja krvi.¹¹ Prav tako je Narodna vlada v Ljubljani v razglasu »Državljanom« 31. oktobra 1918 svoje državljane pozvala k spoštovanju zasebne lastnine »drugorodnih državljanov«.¹²

Gospodarski odsek Narodnega sveta je bil zadolžen za ustvarjanje pogojev za koncentracijo slovenskega združništva, hranilnic in drugih denarnih zavodov. V predlogu nalog za odsek je bilo izpostavljeno, da je »velik del slovenske zemlje, velike industrije in trgovine docela v tujih rokah«. V tem kontekstu je bila podana ocena, da je treba za samostojnost to premoženje nacionalizirati. V elaboratu, ki ga je obravnaval gospodarski odsek (7. septembra 1918), je bila predlagana ustanovitev organizacije, ki bi sistematično delala v smeri nacionalizacije premoženja z nakupi zemljišč, gozdov in tovarn.¹³ Na sejah gospodarskega odseka¹⁴ so bila obravnavana taktična, operativna, tehnična in prehodna vprašanja. Predvsem je bilo pomembno valutno vprašanje, ki je sprožalo strah pred nemiri in slabo popotnico v novo državo.¹⁵

Z razglasitvijo neodvisnosti 29. oktobra 1918 je oblast na Slovenskem prevzela Narodna vlada (imenovana 31. oktobra 1918) Slovencev, Hrvatov in Srbov. Kljub temu je še naprej deloval Narodni svet, ki je 6. novembra

¹¹ Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve, str. 41–54.

¹² »Rojaki, spoštujte imetje, čast in poštenje drugorodnih sodržavljanov«. Uradni list Narodne vlade (dalje UL NV), 4. 11. 1918, št. 1, str. 1.

¹³ Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 39, 42 in 54–55.

¹⁴ Seje so bile: 9. 9. 1918, 17. 9. 1918, 15. 10. 1918, 21.–22. 10. 1918.

¹⁵ Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 63–64.

1918 obravnaval naloge Narodnega veća v zvezi s konfisciranjem premoženja Avstro-Ogrske banke. Na zadnji seji gospodarskega odseka 13. novembra 1918 je dr. Florijan Gregorič predlagal razlastitev fidejkomisov in konfisciranje premoženja vojnih dobičkarjev.¹⁶ Ta problem je obravnavala že pred tem na predlog poverjenika za pravosodje dr. Ravniharja Narodna vlada. Ravnihar je 6. novembra 1918 predlagal omejitve in delno odpravo naredbe avstrijske vlade o državnem nadzoru nad premoženjem tujih državljanov.¹⁷

Normalizacijo gospodarskega življenja lahko označimo kot eno prednostnih nalog Narodne vlade. Pod pojmom normalizacija razumemo odpravo militarizacije obratov in s tem možnost uvedbe miroljubne proizvodnje.¹⁸ Naslednji ukrep vlade je bil prevzem oziroma poddržavljenje avstrijskega državnega kapitala, posebni vladni Prehodni gospodarski urad¹⁹ v Ljubljani pa je v svojo posest prevzel vse dotodanje vojaške objekte. Prevzeta sta bila tudi državni in verski sklad ter uprava in uporaba podjetij v lasti avstrijskega erarja (premogovnik v Velenju in v Zabukovici, cinkarna v Celju, smodnišnica v Kamniku, tobačna tovarna v Ljubljani in za kratek čas tudi rudnik živega srebra v Idriji).²⁰ Z izjemo uvedbe nadzora nad proizvodnjo papirnice v Goričanah Narodna vlada ni izvedla drugih ukrepov glede tujega zasebnega premoženja na Slovenskem. Sklenila je le, da *»ostane premoženje onih tujih državljanov, ki vsled odsotnosti ne morejo še sami upravljati svojega imetja, do povratka ali drugega ukrepa lastnika pod vladnim skrbstvom«*.²¹ Z naredbo o prehodni upravi je prevzela nadzor nad različnimi gospodarskimi panogami v Sloveniji. Pod svoj nadzor je vzela obrt, rudarske in merske urade na Slovenskem, finančne urade in monopolna podjetja.²²

¹⁶ Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 67–68.

¹⁷ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 76. Mišljena je naredba št. 304, objavljena 7. oktobra 1915 v Reichsgesetzblattu. Omenjena naredba osrednje vlade na Dunaju je bila dokončno in popolnoma odpravljena z naredbo celokupne deželne vlade za Slovenijo pod številko 362 z datumom 14. februar 1919. UL DS, 20. 2. 1919, št. 52, str. 147.

¹⁸ Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve, str. 112.

¹⁹ Urad je imel predkupno pravico pri blagu tujih pravnih oseb, katerih blago je ob prevratu potovalo skozi Slovenijo in ga je Narodna vlada *»v naglici spravila na varno«*. Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 331. Člani upravne komisije urada so bili dr. Žerjav, dr. Rudolf Marn, Miroslav Senekovič, Rado Murnik, inženir Ivan Lah, Ivan Ogrin, ravnatelj Ivan Goričnik in Vladimir Remec. ARS, fond ministrstva za trgovino in industrijo (dalje AS 97), fascikel 2. Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve, str. 113–114. Tak primer je tudi zaplemba volne novembra 1918. Ljubljanski poročevalec Tagesposta je poročal, da so trgovcu Rudolfu Kokoschineggu zaplenili volno in polizdelke v rednosti 1,5 milijona kron na mariborski železniški postaji, ko jih je hotel odpeljati v Avstrijo. V objavljeni vesti je bilo zapisano, da je bilo blago razdeljeno med ljudi. Von den Südslawen. V: Tagespost, 28. 11. 1918, št. 327, jutranja izdaja, str. 3.

²⁰ Posestva v lasti cesarske rodbine so bile formalno prevzeta v državno last z odredbo ministrskega sveta 29. januarja 1920. UL pokrajinske uprave za Slovenijo, 26. 1. 1924, št. 6, str. 38.

²¹ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 76.

²² Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 188–192.

Skrb Narodne vlade je bila namenjena normalizaciji družbenega ter gospodarskega življenja in ureditvi razmer s tujino. Veliko energije je vlada vlagala v vzpostavljanje oblasti in avtoritete.²³ Preizkus zanjo je bil razglas poverjeništa za javna dela in obrt, ki ga je izdalo 7. decembra 1918, s katerim je pozvalo industrijske obrate, »ki so po veliki večini last nemškega kapitala«, da nemške uradnike zamenjajo s slovenskimi. Omenjeno poverjenišvo je namreč ugotavljalo, da se poslovodni organi podjetij niso prilagodili novim razmeram, saj naj bi odklanjali slovenske kandidate za uradniške in poduradniške službe. Poverjenišvo je gospodarskim subjektom, ki ne bi upoštevali »nasveta«, grozilo s povračilni ukrepi.²⁴ Namen poziva je bil zagotoviti pogoje za pripravo strategije, katere cilj je bil zaposlovanje Slovencev na vodstvena in vodilna mesta bodisi s preselitvijo v domovino bodisi z izobraževanjem na domačih izobraževalnih zavodih. Zato tudi ne preseneča izpostavljanje nacionalnega interesa za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. V vseučiliški komisiji, ki je vodila priprave za ustanovitev univerze v Ljubljani, se je v razpravi kot argument omenjal manko 1800 univerzitetno izobraženih Slovencev.²⁵

Za izvedbo normalizacije je bil ustanovljen prehodni gospodarski urad Narodne vlade SHS v Ljubljani. V delokrog urada je poleg izvedbe demilitarizacije in demobilizacije prišlo tudi »nadzorstvo nad vsemi dosedaj po zakonu za vojne zavezanih obratov z dispozicijsko pravico nad produkti (rudniki, tovarne za usnje, blago in tako dalje)«. ²⁶ Ob tem velja omeniti, da je poverjenišvo za javna dela in obrt v začetku decembra 1918 objavilo razglas industrijskim podjetjem, da sporočijo potrebne surovine za nemoteno delovanje.²⁷ Pozneje je omenjeno poverjenišvo poziv ponovilo še večkrat.²⁸

Za izvedbo nadzora nad podjetji v lasti državljanov sovražnih držav je bilo z naredbo o prehodni upravi 14. novembra 1918 pristojno poverjenišvo za trgovino in industrijo.²⁹ Posebej izpostavljeno problemsko področje oddelka so bile zavarovalnice in banke, ki so delovale na ozemlju pod nadzorom Narodne vlade. Omenjeni oddelek vlade je bil pristojen za izdajanje

²³ Die Laibacher Verhandlungen. V: Tagespost, 9. 12. 1918, št. 338, str. 1. Vladimir Ravnihar: Mojega življenja, str. 141.

²⁴ UL NV, 11. 12. 1918, št. 21, str. 43. V tem obdobju je poverjenišvo za socialno skrbstvo izdelalo kataster vseh strokovnih in delodajalskih organizacij na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani. UL NV, 23. 12. 1918, št. 27, str. 59.

²⁵ ARS, Vseučiliški fond AS 100, škatla 1.

²⁶ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 83–84.

²⁷ UL NV, 5. 12. 1918, št. 17, str. 33.

²⁸ UL NV, 10. 1. 1919, št. 34, str. 82.

²⁹ UL NV, 21. 11. 1918, št. 11, str. 21–22.

izvoznih dovoljenj, ki so jih izdali, če je prosilec založil varščino, s katero je jamčil, da se ne bo izogibal obdavčitvi na ozemlju Narodne vlade v Ljubljani.³⁰ Posebno nadzorovana je bila trgovina z Nemško Avstrijo in Madžarsko. Ob tem velja poudariti, da je bilo slovensko gospodarstvo (predvsem ozemlje mariborskega sodnega okrožja) na omenjeni državi oziroma na njuno ozemlje gospodarsko navezano.³¹ V tej luči moramo razumeti tudi pogovore funkcionarjev Narodne vlade s predstavniki deželnih (koroških in štajerskih) ter osrednjeavstrijskih oblasti decembra 1918 v Ljubljani in na Dunaju. Po poročanju časnika Slovenec naj bi se začasna meja postavila (po dogovoru Maistra in avstrijskih predstavnikov) na gospodarsko mejo (Dravograd, Radlje od Dravi, Lučane in Špilje).³² Cilj Narodne vlade je bil nadzor nad trgovino in vodenje politike, s katero bi se pospešila obnova gospodarske aktivnosti. Izvoza načeloma ni spodbujala, razen za vino, ki je bil pomemben izvozni predmet za Maribor in Slovenske gorice.³³

Učinkovitost davčnih izterjav je barometer uspešnosti vsake oblasti, saj v bistvu »določa« materialne pogoje za delovanje vlade in odnos davčnih zavezancev do nje. Narodna vlada SHS je zato na seji 9. decembra 1918 poverjeništvu za pravosodje pooblastila za izdelavo načrta naredbe o preprečitvi prodaje nepremičnin nemških denarnih zavodov in finančnih organizacij, veleposestev in fidejkomisov. Ob tem je bilo izpostavljeno, da morajo biti iz naredbe izpuščene nepremičnine v češkoslovaški lasti.³⁴ Na-

³⁰ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 134.

³¹ ARS, AS 97, fascikel 2. 11. marca 1919 je beograjski ministrski svet oziroma osrednja uprava za trgovinski promet z inozemstvom omejila trgovinski promet z neprijateljskimi ali nevtralnimi državami. Zahtevala je preključiti že izdanih izvoznih dovolilnic ter izvedbo novega postopka pred osrednjo upravo. V celoti pa je prepovedala vsak trgovinski promet z Nemško Avstrijo. Proti temu je protestirala Trgovinska in obrtniška zbornica v Ljubljani (z dopisom 19. marca 1919), opozorila je na gospodarsko navezanost na Nemško Avstrijo, kar se tiče repromateriala (rezervnih delov) in drugih nadomestnih delov (predvsem za vzdrževalna dela na železniškem omrežju), vezanost na blagovno menjavo, transportno omrežje, na kompenzacije. Zbornica je zato predlagala, da preklicanim dovoljenjem obnovijo veljavnost. Prav tako so predlagali, da za izdajanje izvoznih dovoljenj ostane pristojna pokrajinska vlada, osrednja vlada pa določi načela, izdaja direktive in izvaja kontrolo. Na to temo je 18. marca 1919 pri Deželni vladi za Slovenijo tekla konferenca o prepovedi izvoza v neprijateljske države. Zbrani so ugotovili, da take prepovedi ni mogoče izvesti. Oddelek za trgovino in industrijo je zato predlagal uvedbo blagovne menjave. Primer je izvoz hmelja. Hmeljarsko društvo za Slovenijo je oddelku za trgovino 31. marca 1919 poslalo dopis, v katerem je pozvalo k izdaji dovolilnic za izvoz hmelja. Ob tem so opozorili, da hmelj leži že pol leta v skladišču. Poudarili so, da je omenjeni pridelek izrazito izvozen, saj je mirnodobna prodaja domačim interesentom dosegla zgolj 2 odstotka letne produkcije. Zato so nasprotovali načelu kompenzacije oziroma blagovne menjave za izvoz hmelja. Prepričan so bili, da to pomeni onemogočanje izvoza hmelja. ARS, AS 97, fascikel 2, št. 1501/1919.

14. marca 1919 je bila sprejeta uredba o carinah, ki je predvidevala maksimalno obdavčitev uvoza iz neprijateljskih držav. ARS, AS 97, fascikel 4.

Protest je bil uspešen. V naredbi, ki jo je pripravila preoblikovana ljubljanska podružnica Centralne uprave za trgovinski promet z inozemstvom, je bila kot temeljno načelo določena pokritost izvoza z uvozom v sistemu blagovne menjave in striktno trgovske politike kompenzаций z Nemško Avstrijo. Za izvajanje ukrepov so bile ustanovljene izvozne kontrolne postaje v Špiljah, Kranjski gori, Bohinjski Bistrici, Borovnici in na Vrhnikih. Ta določila pa niso veljala za območja, »poseljena s Srbi, Hrvati in Slovenci zunaj države, ki še živijo pod okupacijo«. ARS, AS 97, fascikel 2, št. 1501/1919.

³² Die wirtschaftliche Grenzlinie zwischen Deutschösterreich und Jugoslawien. V: Tagespost. 1. 12. 1918, št. 330, str. 1.

³³ UL NV, 31. 12. 1918, št. 29, str. 65.

³⁴ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 176.

črtovana naredba je sprožila razmislek o nedotakljivosti zasebne lastnine. Odzive na načrte vlade je opaziti v naslednjih dejavnostih: v trendu vpisovanja tudi slovenskih nazivov v združni in trgovski register,³⁵ prodaji deležev, pridobitvi poslovnega partnerja in posledičnem preoblikovanju v delniško družbo ali javno trgovsko družbo, povečanju glavnice podjetja,³⁶ zamenjavi v upravnih organih podjetij v tujini živečih funkcionarjev z ljudmi, živečimi na ozemlju pod nadzorom vlade v Ljubljani,³⁷ obremenitvah premoženja s hipoteko ali likvidaciji obrata. Najpogostejša sprememba je bila vpis nemško-slovenskega ali samo slovenskega naziva, najredkejša pa opustitev dejavnosti. V sklopu opustitev prevladujejo zadruga. Ob tem velja poudariti, da je do prvih uradnih ukinitvev poslovanja prišlo še pred naredbo o nadzoru premoženja, že sredi decembra 1918. Tak primer so zadruga »Spar- und Vorschussverein«³⁸ v Vojniku, »Erster Marburger Wirtschafts Verein« v Mariboru³⁹ in »Spar und Vorschusskasse der Südbahnbediensteten«. Slednja je prenesla na poziv svoje centrale v Gradcu poslovanje decembra 1918 iz Maribora v Gradec.⁴⁰ Nemir je mogoče zaznati tudi v dejavnostih Nemškega viteškega reda. Prior križarskega samostana v Ljubljani, pater Bernard Polak je vladi poslal načrt o preureditvi križarskega reda. Po načrtu, ki ga je odobril tudi knezoškofijski ordinariat v Ljubljani, bi red ustanovil pet ekonomsko avtarkičnih dobrodelnih zavodov na ozemlju Slovenije (sirotišnico, gospodinjsko šolo, hiralnico, bolnico ter dobrodelni zavod z zdravniškim ambulatorijem in dnevним zavetiščem za otroke). Poverjeniki so bili prepričani, da je predstavljen načrt nastal predvsem iz strahu pred zasegom premoženja viteškega reda na območju, ki ga je obvladovala Narodna vlada SHS. Načrt so zato predali upravni komisiji,

³⁵ Ob tem velja opozoriti, da so samo nemški nazivi ostali pri nekaterih pravnih subjektih s Ptujskega do srede tridesetih let, ko je Okrožno sodišče v Mariboru pri omenjenih podjetjih vpisalo slovenske nazive. V to obdobje (1934–1935) sodi tudi prevetritev evidence pravnih subjektov, zaradi česar je trgovsko sodišče v Mariboru izbrisalo več kot 20 nedelujočih podjetij. Na podlagi objav v Uradnem listu ob vpisu novih podjetij je mogoče zaznati redke vpise samo nemških nazivov. Prim. UL DS, 19. 4. 1919, št. 78, str. 258.

³⁶ Primer povišanja glavnice pri podjetju »Marburger Molkerei G.m.b.H.« s sedežem v Mariboru, kjer so sklep o dokapitalizaciji sprejeli na občnem zboru dne 14. oktobra 1918. Postopek so končali pol leta pozneje z ustreznim vpisom v trgovski register. UL DS, 18. 3. 1919, št. 64, str. 201.

³⁷ Kljub temu velja opozoriti, da je do sprememb prišlo v majhnem obsegu. Zaznati je tudi imenovanje samih tujcev pri podjetjih, ki so imela sedež v tujini. Imenovanje upravnih organov je torej povezano s problemom prenosa sedežev podjetij iz tujine na ozemlje Kraljevine SHS. Kot tak primer lahko navedemo vpis prokurista dr. Karla Schriefluga iz Gradca pri podjetju »Maria Raster Chemische und Zündwarenfabrik Max Woschnagg« v Rušah, kar je bilo v trgovski register zavedeno marca 1919. UL DS, 26. 3. 1919, št. 67, str. 213.

Kot primer spremenjenega dojemanja razmer lahko pokažemo zadrugo »Vorschussverein in Marburg«, ki se je na občnem zboru 9. marca 1919 sklenila preimenovali v »Posojilnico v Mariboru«. Prav tako je zamenjala člana ravnateljstva, ki sta živel v Gradcu, z dvema Mariborčanoma. UL DS, 30. 4. 1919, št. 84, str. 280.

³⁸ UL NV, 28. 1. 1919, št. 43, str. 114.

³⁹ Na občnem zboru 15. aprila 1919 je bil sprejet sklep o likvidaciji zadruga. UL DS, 31. 5. 1919, št. 100, str. 344.

⁴⁰ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAMB), fond Okrožno sodišče Maribor, št. k. 1142.

ki so jo pooblastili, da ugotovi obseg premoženja in poda pravno mnenje o načrtu reorganizacije Nemškega viteškega reda.⁴¹ Že na naslednji seji Narodne vlade je dr. Ivan Tavčar, poverjenik za prehrano, postavil vprašanje razpustitve nemških hranilnic. Motila ga je ponudba Kranjske hranilnice⁴² o imenovanju Slovencev v upravni odbor in ravnateljstvo. Zanimala ga je priprava načrta o ravnanju s premoženjem v lasti tujcev, ki ga ni bilo mogoče obremeniti ali odsvojiti. Tavčar je predlagal razpust dotodanjih vodstev »nemških hranilnic« in imenovanje vladnih komisarjev, ki bi nato predlagali poslovodje. Poverjenik za notranje zadeve dr. Janko Brejc je v razpravi opozoril na težave pravne narave pri uresničitvi takega predloga. Zato je vlada Brejca pooblastila, da preuči načrt naredbe poverjenika Ravniharja o prepovedi obremenitve premoženja za tuje državljane. Naročili so mu tudi, da razveljavi morebitno imenovanje novih funkcionarjev Kranjske hranilnice na občnem zboru 27. decembra 1918.⁴³

Na problem zavarovalnic in bank z delovanjem na ozemlju države SHS je opozorila Upravna komisija v načrtu delokroga oddelka za trgovino in industrijo z datumom 23. december 1918. Z načrtom, tiskan je bil kot naredba z datumom 25. december 1918, je bila precizirana naredba o prehodni upravi, objavljena v Uradnem listu 14. novembra 1918 pod številko 111.⁴⁴

Poseben problem, s katerim se je morala soočiti Narodna vlada oziroma poverjeništvo za finance ter oddelek za trgovino in industrijo, je bilo plačevanje davčnih obveznosti. Obstajala je namreč bojazen, da se bodo predvsem »tujerodni pripadniki« izmikali plačilu davčnih obveznosti. Tako je bil v spomenici, priloženi načrtu Naredbe celokupne Narodne vlade v Ljubljani o pristojnosti oddelka za trgovino in obrt 23. decembra 1918, izpostavljen problem plačevanja davčnih obveznosti »inozemskih delniških družb in zavarovalnic«.⁴⁵ Zaradi izmikanja poravnavi obveznosti je celokupna Narodna vlada 30. decembra 1918 izdala naredbo o nadziranju podjetij in zemljišč na območju Narodne vlade SHS v Ljubljani. Omenjena naredba je bila povzeta po cesarski naredbi o nadzoru premoženja v lasti

⁴¹ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 196. Drugačen pristop je januarja 1919 ubral konvent cistercijanskega samostana v Stični, ki je Narodno vlado prosil za obremenitev posestva v višini 200.000 frankov. Razlog je bila načrtovana izselitev nemških članov reda. Vlada je prošnjo zavrnila, saj je Nemška Avstrija pregnala slovenske redovnike brez premoženja. Sejni zapisnik: prva knjiga, str. 301.

⁴² Pozneje je do zamenjave članov upravnega odbora prišlo na podlagi naredbe Deželne vlade v Ljubljani 234. UL DS, 9. 4. 1919, št. 73, str. 237.

⁴³ Sejni zapisniki: prva knjiga, str. 202.

⁴⁴ ARS, AS 97, fascikel 2, mapa 1124/1919.

⁴⁵ Upravna komisija je 20. decembra 1918 objavila osnutek organizacija oddelka za trgovino in industrijo. 23. 12. 1918 je bil pripravljen čistopis. ARS, AS 97, fascikel II, št. 1124/1919.

državljanov sovražnih držav, ki je bila sprejeta 7. oktobra 1915. Po mnenju dr. Gregorja Žerjava,⁴⁶ ko je bil v funkciji poverjenika za pravosodje,⁴⁷ je bil namen naredbe preprečiti, da bi se Nemci z »izselitvijo premoženja odtegnili davčni dolžnosti v naši državi«. Prav tako so pripravljavci z naredbo predvidevali, da to pomeni predhodno operativno nacionalizacijo premoženja, ki bi ji nato sledila ureditev ugodne lastniške strukture z nacionalnega vidika. Izvajanje nadzora je zato Žerjav ocenil kot »znatno šikano«.⁴⁸ Učinek je v prvi vrsti bil predvsem psihološki (zaseženih je bilo nekaj manjših posestev). Kljub temu je časnik Tagespost ocenil, da omenjena naredba določa nadzor nad premoženjem, ne pa tudi razlastitve, kot so očitno pričakovali. Naredbo so ocenili kot instrument za zagotavljanje davčnih prilivov.⁴⁹

Izvajanje naredbe je bilo v pristojnosti poverjenika za finance, ki je lahko odredil nadzor nad podjetjem ali nepremičnino, katere dohodki so se pošiljali v tujino ali pa je obstajala domneva o izogibanju davčnim obveznostim.⁵⁰ Imenovani nadzornik, ki ga je plačal lastnik nadzorovanega podjetja ali nepremičnine, je moral skrbeti, »da se ne gospodari pri podjetju na način, ki bi bil kvar koristim države SHS«. Če je sumil, da gre za slabo poslovanje, je nadzornik lahko predlagal menjavo in imenovanje novega poslovođe. Slednjega je nato imenovalo okrožno sodišče, pri katerem je bila pravna oseba vpisana v trgovski register. Ob tem je bilo v sedmem členu naredbe št. 232 izpostavljeno, da mora biti postopek opravljen korektno oziroma po predpisih »izvunspornega postopanja«. Ob morebitnem neodgovornem ravnanju nadzornika je naredba predvidevala njegovo odškodninsko odgovornost. Pritožbo so morali lastniki poslati poverjeniku za finance, ki je odločil o njeni upravičenosti. Tožba na rednem sodišču je bila dopustna zgolj z dovoljenjem poverjenika za finance. Kriterij za privolitev je bilo zanemarjenje dolžnosti imenovanega nadzornika, zaradi česar je nastala materialna ali nematerialna škoda. Če je poverjenik zavrnil tožbeni zahtevek, redna pravda ni bila dopustna. Pomemben del naredbe je tudi 14. člen, v katerem je postavila Narodna vlada pravnim osebam s sedežem v tujini in z obrati na ozemlju Narodne vlade rok, da do 31. marca 1919 dokažejo izpolnjevanje vseh pogojev, ki so jih morale izpolnjevati inozem-

⁴⁶ Že pred tem je v prvi deželni vladi kot podpredsednik skrbel za predpriprave za izvedbo agrarne reforme in nadziranje premoženja državljanov sovražnih držav. Bojan Balkovec: Prva slovenska vlada 1918–1921. Ljubljana 1992, str. 42–46.

⁴⁷ Od 27. avgusta do 13. decembra 1920.

⁴⁸ Sejni zapisniki, tretja knjiga, str. 156.

⁴⁹ Keine Enteignung. V: Tagespost, 13. 1. 1919, št. 12, večerna izdaja, str. 2.

⁵⁰ Prav tam.

ske družbe v avstrijskem pravnem redu. Če so podjetja poslovala samo na ozemlju pod oblastjo Narodne vlade, so morala na ukaz vlade prenesti sedež iz tujine v Slovenijo. Če družba ne bi upoštevala ukaza, je bila predvidena ustavev poslovanja.⁵¹ V kontekstu prenosa sedeža pravnih oseb na ozemlje Kraljevine SHS se je davčno vprašanje pojavilo tudi kot problematično razmerje med posameznimi pokrajinami znotraj Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zato je Narodna vlada predlagala, da bi osrednja vlada izdala naredbo za enotno postopanje vsem deželnim vladam. S tem bi namreč rešili davčno vprašanje oziroma bi lahko korektno rešili delitev pobranega davka.⁵²

Kot prvo skupino nadzorovancev velja postaviti v ospredje kinematografe in tiskarno »*Leopold Kralik's Erben*« v Mariboru. Narodna vlada je z naredbo, izdano dne 9. januarja 1919, podržavila javne kinematografe. Dobiček iz poslovanja je šel v invalidski sklad. Imetnikom koncesij je odredila, da ponudijo tehnično opremo v odkup.⁵³ Pri mariborski tiskarni »*Leopold Kralik's Erben*«, sicer izdajateljici Marburger Zeitunga, ki je bila od začetka železničarske stavke v Mariboru pod nadzorom vojaške oblasti v Mariboru, pa je prišlo do lastniških sprememb. V začetku januarja je bil v trgovskem registru vpisan izstop solastnic Helene Kralik in Elenore Kralik.⁵⁴ Vlada v Ljubljani je odredila več nadzorov na podlagi naredbe št. 232. Prve objave vpisov nadzorov v trgovski register, ki so bile objavljene v Uradnem listu, so iz začetka marca 1919. V arhivu oddelka za trgovino in industrijo, ki je skrbel za izvedbo uvedbe posebnega nadzora in sekvestra, je malo gradiva, pa še to je večinoma iz poletja 1919. Odloke je Deželna vlada za Slovenijo oziroma oddelek za trgovino in industrijo začel izdajati v začetku marca. 10. marca je bil izdan odlok, s katerim je bilo pod poseben nadzor postavljeno vse nepremično premoženje ptujskega župana Johhana Orniga, ki je Ptuj zapustil novembra 1918.⁵⁵

Ravnanje Narodne vlade je prestrašilo nekatere organizacije, ki so pred vojno slovele kot trdnjave nemštva. Posebej izpostavljena sta bila poskusa prodaje Deutsches Haus v Brežicah in Kazine v Ljubljani. V prvem

⁵¹ UL NV, 4. 1. 1919, št. 232. Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 229.

⁵² ARS, AS 97, fascikel 2, 1124/1919.

⁵³ UL NV, 14. 1. 1919, št. 36, str. 87.

⁵⁴ UL NV, 22. 1. 1919, št. 40, str. 104. Podjetje »*Leopold Kralik's Erben*« je bilo v trgovski register vpisano 4. maja 1917 kot javna trgovska družba. 2. avgusta 1919 je bilo v trgovski register vpisano državno nadzorstvo in sekvester. Za nadzornika je bil postavljen dr. Franc Lipold, odvetnik v Mariboru. Podjetje je bilo iz registra izbrisano 20. decembra 1922 zaradi opustitve dejavnosti in prodaje trvdke Mariborski tiskarni. PAMB, Okrožno sodišče Maribor, št. knjige 1130.

⁵⁵ UL DS, 15. 3. 1919, št. 63, str. 198.

Slika 1: Fasada mariborske tiskarne Leopolda Kralika na Edmund Schmid Gasse (danes je to Jurčičeva ulica)

Vir: Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

primeru je Narodna vlada odredila razveljavitev pogodbe, ker pri njeni sklenitvi ni bilo poleg komisarja.⁵⁶ V drugem primeru pa je Deželna vlada za Slovenijo na podlagi govoric, da »hočejo ljubljanski Nemci Kazino prodati«, zaznamovala državno nadzorstvo v zemljiški knjigi, ne da bi postavila ad hoc državnega nadzornika.⁵⁷ Kljub temu predvsem zaradi Schulvereina o nemških podpornih društvih niso želeli dokončno sklepati, saj so se bali povračilnih ukrepov proti slovenskim društvom na Koroškem. Zato so odločanje prestavili na čas po rešitvi koroškega vprašanja, da ne bi izzvali represalij proti Mohorjevi družbi v Celovcu. Problematična je bila predvsem podelitev koncesije za opravljanje dejavnosti Schulvereina v Mariboru, ko

⁵⁶ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 229.

⁵⁷ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 325.

je društvo podedovalo neko gostilno.⁵⁸ Zadeva je bila kompleksna, saj je policijski komisar dr. Ivan Senekovič v Mariboru predlagal ukinitve naredbe o potnih listih za Maribor, ker se je bal boljševistične revolucije v mestu. Ocenil je, da bi tak razplet ogrozil nadzor nad mestom, kajti pri Lipnici so bili nameščeni trije bataljoni vojaštva z močnim topništvom.⁵⁹

Kot smo videli, so pod nadzor spadale poleg premoženja in pravic pravnih oseb tudi nepremičnine, veleposestva, ki so bila v lasti cerkvenih redov in »neslovanskih lastnikov«. Pojavili so se prvi operativni razmisleki o izvedbi agrarne reforme. Narodna vlada za Slovenijo je o tem razpravljala na seji 31. januarja 1919, ko se je seznanila z željo trgovca Franca Vokača, da bi od kneza Auersperga kupil veleposestvo (200–250 ha) v Soteski pri Straži na Dolenjskem. O zadevi je vlado seznanil dr. Žerjav, ki je obljubil poročilo in načrt naredbe, s katero bi odpravili rodbinske fidejkomise in prepoved njihove obremenitve.⁶⁰ Že na naslednji seji se je vlada seznanila s pritožbami proti zasebnemu osebju kneza Auersperga. Spomenico s pritožbami je poslala okrajna organizacije JDS (Žerjavova stranka) za sodni okraj Žužemberk in župni urad v Soteski.⁶¹ Operativno delo za izvedbo agrarne reforme se je začelo z objavo prehodne naredbe ministrstva za pripravo agrarne reforme 25. februarja 1919. Omenjeno prehodno naredbo je Deželna vlada za Slovenijo obravnavala 12. marca 1919. Izvedba agrarne reforme je bila posredno povezana z nacionalizacijo premoženja v lasti tujcev, kar dokazuje tudi obravnava obdavčenja vrednostnih papirjev v lasti državljanov Kraljevine SHS v tujini. V tem kontekstu je bilo opozorjeno na razlago poverjeništa finančnega ministrstva v Ljubljani, ki je predlagalo prenos vrednostnih papirjev v Kraljevino Jugoslavijo do konca marca 1919.⁶²

Naredba številka 232 je omejeno vplivala na gospodarstvo. To dokazuje, da je Deželna vlada lastniku tovarne čevljev v Tržiču dovolila prodajo tovarne »*nekemu Nemcu*«. Kot edini pogoj za odobritev pravnega posla je zahtevala, da se novi lastnik zaveže, da bo podjetje še naprej poslovalo z obstoječimi stroji, ki jih ni dovoljeno izvoziti iz države.⁶³ Ukrepi so bili še naprej v funkciji normalizacije stanja in izvajanja oblasti na ozemlju. Tako je vlada 14. februarja 1919 sprejela načrt naredbe o odpravi zasega premo-

⁵⁸ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 292.

⁵⁹ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 286. O tej problematiki je tri tedne pozneje poročal general Smiljanić. Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 350.

⁶⁰ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 314.

⁶¹ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 317.

⁶² Sejni zapisniki, druga knjiga. Ljubljana 1998, str. 31–35. UL DS, 13. 3. 1919, št. 62, str. 192.

⁶³ Sejni zapisniki, prva knjiga, str. 337.

ženja, odrejenega zaradi veleizdaje proti nekdanji državi.⁶⁴ S tem je uresničevala pričakovanje gospodarskih interesnih združenj. Zveza industrijcev na slovenskem ozemlju kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani je na vlado naslovila resolucijo, s katero jo je pozvala k določitvi roka za veljavnost davka na vojne dobičke.⁶⁵ Omenjena resolucija je vplivala na vlado, ki je v sodelovanju s poverjeništvom ministrstva financ za Slovenijo in Istro izdala naredbo, s katero je celostno uredila davčno problematiko. Z naredbo so bile ukinjene določbe davka na vojne dobičke in določena pravna podlaga za preprečevanje izmikanja davčnim obveznostim.⁶⁶

Zaradi dogajanja na terenu, ki je škodovalo davčnim prilivom, je Deželna vlada za Slovenijo v sodelovanju s poverjeništvom za finance konec marca 1919 izdala naredbo za preprečevanje izmikanju poplačila davčnih obveznosti. V naredbi so bili predvideni ukrepi za uvedbo nadzora oziroma izdajanje varnostnih odredb za premoženje oseb (za katere je obstajal sum, da zaradi nacionalne pripadnosti ne bodo poravnali davčnih obveznosti) in uvedbo omejitev za njihova potovanja v tujino. Iz ukrepov so bili v primeru recipročnosti za slovenske uradnike izvzeti odpuščeni javni uslužbenci in osebe, ki so morali zapustiti ozemlje države. Omenjeni uradniki so brez obdavčitve lahko odnesli iz države znesek v višini do 10.000 kron. Izdajanje varnostnih odredb so prevzeli davčni organ, kjer je bila pravna oseba vpisana v javne knjige. Ko je bil ukrep vpisan, je bilo omejeno razpolaganje z lastnino, za katero je bila izdana varnostna odredba. Pristojnost za predlaganje varnostnih odredb so imeli oblastni organi. Nadzor nad premoženjem je bil uveden, če je obstajala »*upravičena domneva, da se namerava zavezanec izseliti v inozemstvo ali v kvar davčni obveznosti odsvojiti tuzemsko premoženje*«. Za potovanje v tujino oziroma za izdajo potnega lista in dovolilnice so morali posamezniki predložiti potrdilo o plačilu davčnih obveznosti.⁶⁷ Omenjeni ukrepi so imeli predvsem psihološki učinek, niso pa bistveno vplivali na spremembe splošne lastniške strukture.

Medtem se je s problematiko premoženja v lasti tujcev začela ukvarjati osrednja vlada. Ministrski svet je 5. februarja 1919 sprejel sklep, s ka-

⁶⁴ Prav tam, str. 364–365.

⁶⁵ Prav tam, str. 386–387.

⁶⁶ UL DS, 28. 3. 1919, št. 48, str. 215.

⁶⁷ Prav tam.

terim je razširil veljavnost srbskega zakona o upravljanju premoženja neprijateljskih podanikov in sklepov pariške ekonomske konference na del države, ki je bil pred tem del Avstro-Ogrske. Sklep osrednje vlade lahko razumemo kot del procesa postopne centralizacije uprave predvsem na ekonomskem in davčnem področju.⁶⁸ Ob tem so se pojavili zadržki pravnega značaja. Poenotenje je bilo kompleksno vprašanje, saj se je dotikalo pravnih praks, norm in hkrati tudi različnih političnih in pokrajinskih pričakovanj. Ob tem velja opozoriti na stališče Vladimirja Ravniharja, ki je v spominih ocenil, da srbski uradniki niso zmogli obvladati administracije za celotno državo. Delovanje je označil kot patriarhalno administracijo, zaradi česar je »delo zastavalo, važne stvari so ostale nerešene, množile so se osebne intervencije, nezadovoljstvo je raslo«. Kljub temu so se vrstili pozivi za centralizacijo.⁶⁹ Omenjeni sklep ministrskega sveta je predlagalo ministrstvo za trgovino in industrijo. Z njim je želelo vplivati na prečanski del države, da bi sprejel zakonodajo, s katero bi bilo mogoče pod državno upravo postaviti podjetja v lasti državljanov sovražnih držav. Kot take so bile opredeljene Italija, Nemčija, Nemška Avstrija in Bolgarija.

Za Deželno vlado v Ljubljani je bila problematična izvedba sklepa ministrskega sveta oziroma osrednje uprave za trgovinski promet z inozemstvom, saj je ta z 11. marcem 1919 omejil promet z neprijateljskimi ali nevtralnimi državami. Ministrski svet je zahteval preklic že izdanih izvoznih dovolilnic in obnovitev postopka pred osrednjo upravo.⁷⁰ Okrožnico notranjega ministra Svetozarja Pribičevića je Deželna vlada obravnavala 15. marca 1919. Z njo je ministrski svet želel pospešiti proces centralizacije na finančnem področju, torej tudi na področju Prehodnega gospodarskega urada, ki ga je vodil dr. Rudolf Marn. Zato je Marn sestavil referat, v katerem je nasprotoval centralizaciji, za katero je bil v Deželni vladi pristojen oddelek za trgovino in industrijo. Marn je kot ključni argument proti

⁶⁸ Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 215.

⁶⁹ Vladimir Ravnihar: Mojega življenja, str. 141.

⁷⁰ Omenjeni sklep je razburil slovenske politike in gospodarstvenike, zato je pri predsedstvu Deželne vlada za Slovenijo 18. 3. 1919 tekla konferenca na temo izdajanja dovolilnic. Razpravljavci so ugotovili, da take prepovedi preprosto ni mogoče izvesti. Zato so ministrstvu za trgovino in industrijo predlagali trgovinsko-blagovno menjavo oziroma kontigiranje izvožno-uvozne trgovine. AS 97, fascikel II, št. 2050/1919. Naslednji dan je Trgovinska in obrtniška zbornica opozorila na gospodarsko navezanost na Nemško Avstrijo glede repromateriala, blagovne menjave, transportnega omrežja in kompenzacij. Zato je predlagala, da za izdajanje izvoznih dovolilnic še naprej ostane pristojna pokrajinska vlada, osrednja vlada pa naj določi načela, izdaja direktive in izvaja kontrolo. Protesti so imeli omejeni učinek, saj je bila konec marca izdana odredba, ki je predvidevala prost uvoz in izvoz z območjem, ki so ga poseljevali Srbi, Hrvati in Slovenci, ki so ostali pod okupacijo. Prehodni gospodarski urad se je preoblikoval v Centralno upravo za trgovinski promet z inozemstvom. Istočasno so se oblikovale izvozne kontrolne postaje v Špiljah, Kranjski gori, Bohinjski Bistrici, Borovnici in Vrhniki. ARS, AS 97, fascikel II, št. 1501/1919.

postavil neenotni pravni red.⁷¹ V referatu se je dotaknil tudi uvedbe državnega nadzorstva nad trgovskimi in industrijskimi podjetji. Predlagal je, da bi omenjene ukrepe imel v evidenci oddelek za trgovino in industrijo. Imenovanje državnih nadzornikov in pomembnejši ukrepi pa bi bili v pristojnosti predsedstva Deželne vlade.⁷²

Naredbo, ki bi dosegla namen, opredeljen v sklepu ministrskega sveta, je na podlagi avstrijskega pravnega reda sestavil podpredsednik Deželne vlade za Slovenijo dr. Žerjav. Po njegovem mnenju je naredba omogočala »prevzem« trboveljske premogokopne družbe. S sekvestrom bi lahko postopoma zamenjali staro upravo. Deželna vlada za Slovenijo se je s predlogom načeloma strinjala, vendar je nadaljnjo obravnavo predstavila na popoldanski del seje. Ker so ga obravnavali šele naslednji dan, so si člani vlade očitno vzeli čas, da ga natančno preučijo. Vendar vlada svoje odločitve ni vpisana v zapisnik. Na seji vlade 15. marca 1919 so se najprej seznanili z ustanovitvijo poverjenišтва za finance v Ljubljani kot izpostavo osrednjega ministrstva. Nato so sprejeli spremenjeno naredbo o vojnem davku. Ključno je določilo, s katerim so bili pravni posli dopustni le z dovoljenjem politične oblasti.⁷³ Z davčno motiviranim ukrepom je politična oblast dobila nadzor nad pravnimi posli. Posebej problematični za vlado so bili rudniki. Že na 72. seji vlade je poverjenik za javna dela Vladimir Remec predlagal nadzor nad »Bleiburger Bergwerk Union v Mežici« na podlagi naredbe št. 232.⁷⁴ Zato je Deželna vlada na 73. seji sprejela sklep, da se pri osrednjem montanističnem uradu ustanovi oddelek za državno nadzorstvo v skladu z naredbo št. 232 z dne 30. decembra 1918. Za načelnika oddelka so izbrali inženirja Mohorja Pirnata. Novoustanovljeni oddelek je dobil nalogo, da realizira državno nadzorstvo nad rudniškimi obrati Lorenza Hasenbihla v Stranicah in Svetem Križu pri Slovenskih Konjicah ter rudnik Hrastovec v lasti Soproner Holzverwertungsgesellschaft. Za oba lastnika je bilo načrtovano plačilo odškodnine za obratovanje, za rudnike pa izvedba adaptacijskih del.⁷⁵

⁷¹ ARS, AS 97, fascikel II, št. 2183/1919.

⁷² ARS, AS 97, fascikel II, št. 2183/1919. Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo, str. 81–83.

⁷³ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 49–50.

⁷⁴ Prav tam, str. 38.

⁷⁵ Prav tam, str. 49–51.

Deželna vlada je predlog naredbe o vojnem davku sprejela na 78. seji 24. marca 1919.⁷⁶ Med argumenti za je bila podobna naredba, ki jo je sprejela vlada Nemške Avstrije. Vlada je bila pri sprejemu naredbe pod pritiskom osrednje vlade.⁷⁷ V predlogu, ki ga je pripravilo poverjeništvo ministrstva financ za Slovenijo in Istro, so bili predvideni vojni davek za desetkratni znesek dohodnine in vojne doklade. Naredba o vojnem davku je bila usklajena z naredbo o zaznambi nadzora v javnih knjigah z zapisom lastniških ali služnostnih razmerij. Pravni posel je dovolila finančna uprava ob plačilu varščine v višini 30 odstotkov kupnine, kar je ustrezalo avstrijski naredbi.⁷⁸

Deželna vlada za Slovenijo je nato proces nacionalizacije nadaljevala na področju državnih zdravilišč⁷⁹ na Štajerskem (Rogaška Slatina, Dobrna) in javnih kinematografov.⁸⁰ Za to je Deželna vlada podaljšala veljavnost naredbe št. 261, objavljene 9. januarja 1919 v Uradnem listu. Na isti seji je na predlog poverjenika za pravosodje odobrila nadzor nad Filharmo- ničnim društvom.⁸¹ Za nadzor nad zdravilišči je sklenila poslati komisi- jo, sestavljeno iz predstavnikov poverjeništva za delo, pravosodje, uk ter bogočastje in zdravstvenega nadzornika. Ad hoc komisija naj bi preverila upravičenost ocene inventarja dotedanjih najemnikov, saj je vlada sumila, da so najemniki pretirano ocenili vrednosti inventarja.⁸² Deželna vlada je zaradi pomislekov oziroma bojazni, da bi ob morebitnih neredih italijan- ska vojska dobila povod za okupacijo celotne trase Južne železnice, razmi- šljala o postavitvi vladnega komisarja ali nadzornika pri delniški družbi Južna železnica. Zato so se odločili, da naj Deželna vlada pri osrednji vladi izposluje postavitve nadzornika.⁸³ Na isti seji vlade so razpravljali tudi o postavitvi nadzornikov pri izvedbi glasovanja na »*severni meji*«. Zastopni- ka medstrankarskega odbora v Mariboru dr. Franjo Lipold in dr. Jerovšek sta predlagala izvedbo ljudskega glasovanja v severovzhodni Sloveniji, ka-

⁷⁶ Naredba o zavarovanju dohodnine in davkov na vojne dobiček je bila objavljena v Uradnem listu pod številko 415, 24. marca 1919. UL DS, 28. 3. 1919, št. 48, str. 215.

⁷⁷ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 68–73.

⁷⁸ Prav tam, str. 57–60.

⁷⁹ Naredbo o prepovedi odsvojitve ali obremenitve inventarja iz poslopij in prostorov v letoviščih in zdraviliščih je vlada sprejela maja 1920. UL DS, 5. 6. 1920, št. 69, str. 313–314.

⁸⁰ Nacionalizacijo javnih kinematografov je Deželna vlada razveljavila z naredbo, sprejeto 22. aprila 1921. UL DS, 2. 5. 1921, št. 46, str. 241.

⁸¹ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 78–84.

⁸² Prav tam, str. 87–93.

⁸³ Prav tam, str. 112–113.

kor je bilo narejeno že na Koroškem. Glasovanje bi v primeru ugodnega rezultata predstavljalo argument za priključitev Maribora Kraljevini SHS. Za izvedbo glasovanja sta Lipold in Jerovšek predlagala predpriprave: izgon odslovljenih javnih uslužbencev, izboljšanje prehrane, postavitve gerentov v vseh obmejnih občinah, zaplenitev neugodnih časopisnih vesti, zadržanje plačilnih nalogov za plačilo davkov in zmanjšanje vpliva nemških podjetij s postavitvijo državnih nadzornikov. Predsednik deželne vlade dr. Brejc je opozoril, da je lahko glasovanje nevarno, saj bi štetje po njegovem prepričanju pokazalo, da na Štajerskem živi od 50.000 do 80.000 prebivalcev, ki hočejo živeti v Nemški Avstriji. S to oceno se je strinjal poverjenik Verstovšek, ki je v vladi neformalno deloval kot predstavnik Štajercev oziroma njihovih interesov. Ker Brejc in Verstovšek nista bila prepričana o »sijajnem rezultatu«, so predlog opustili. Kljub temu pa so izvedli predlagane ukrepe za morebitno glasovanje, ki bi ga odredili na mirovni konferenci. Vlada je sprejela navodilo, naj okrajni glavarji predlagajo državni nadzor. Za nadzornika so lahko bili predlagani zgolj tisti, ki »bodo v stanu uspešno posredovati pri delavcih in ki se tudi razumejo na dotično stroko«. Vlada se je zavedala občutljivosti položaja, zato je predlagala previdnost pri pripravi navodil za okrajne glavarje, da bi lahko ukrepe brez težav pojasnila mednarodnim predstavnikom.⁸⁴ Z zakasnitvijo izdajanja davčnih odločb za leto 1918 v obmejnih krajih Štajerske pa se ni strinjal poverjenik za finance dr. Šavnik, ki je naslovil pritožbo o prirejanju dohodnine na podpredsednika osrednje vlade dr. Korošca.⁸⁵ Poverjenik za finance je poročal o težavnem položaju »državnih financ« v Sloveniji. Deželni vladi je predlagal sprejem naredbe, po kateri bi se davčne obveznosti za leto 1918 plačale predčasno že maja. Podpredsedniku dr. Žerjavu predlog ni ugajal, zato je poverjeniku za finance predlagal najem posojila v višini 10 milijonov kron.⁸⁶ Na isti seji vlade so razpravljali o smernicah za izvedbo državnega nadzora nad veleposestvi in gospodarskimi obrati, ki jih je predstavil podpredsednik dr. Žerjav. Nadzor nad veleposestvi so obravnavali na podlagi sklepa ministrskega sveta, ki je Deželni vladi naročil osnovanje posebnega oddelka za pripravo agrarne reforme. Vlada je za načelnika oddelka imenovala dr. Friderika Lukana. Ključna zadolžitev oddelka je bila operativna postavitve nadzornikov kot prehodne uprave posestev. Če bi bila na kakem vele-

⁸⁴ Prav tam, str. 115–119.

⁸⁵ Prav tam, str. 130.

⁸⁶ Prav tam, str. 141.

posestvu tudi obrtna podjetja, bi pristojnost nadzora (med oddelkom za izvedbo agrarne reforme ter oddelkom za trgovino in obrt⁸⁷) določal pretežni značaj poljedelskega gospodarstva. Nadzor se je lahko morebiti med obema oddelkom tudi delil. Če gospodarstvo ni imelo niti agrarnega niti obrtnega značaja, je ostalo podrejeno neposredno predsedstvu Deželne vlade. Na seji so obravnavali tudi predlog podpredsednika Žerjava o upravi in nadzorstvu obrtnih podjetij na podlagi naredbe z dne 30. decembra 1918. Za izvedbo prisilne uprave je bila pristojna posebna sekcija »Deželne vlade, oddelek za trgovino in obrt«. Ta sekcija je prevzela tudi vse oblike državnega nadzorstva, ki je bilo odrejeno v nekdanji državi ali na podlagi odredb Narodne in pozneje Deželne vlade za Slovenijo.⁸⁸ Na naslednji seji so sklenili postaviti državnega nadzornika za Južno železnico. Do predloga je prišlo zaradi insolventnosti Južne železnice, ki zato ni uspela izplačati draginjskega dodatka, kot je storila državna železnica za svoje uslužbenice. Južna železnica je ob tem imela 4,7 milijona kron terjatev od države za prevoz vojakov, repatriirancev in izvedbo demobilizacije. Deželna vlada je bila pripravljena dati bančno jamstvo za 1,5 milijona kron za izplačilo draginjskega dodatka. Pogoji za jamstvo so bili strogi. Vlada je od Južne železnice zahtevala ustanovitev napovedanega ravnateljstva v Ljubljani ter ločeno in avtonomno poslovanje za državo SHS. Interno je odločila, da sklepe o odnosu do Južne železnice potrdi finančni minister.⁸⁹ Južna železnica je takoj pristala na pogoje vlade. Generalna direkcija Južne železnice je poverila vrhovno vodstvo Viktorju Bračiču z nalogo, da opravi predpriprave za vzpostavitev obratne direkcije na jugoslovanskem ozemlju.⁹⁰ Naslednji težji primer za nacionalizacijo je bila elektrarna Fala, ki je bila v lasti štajerske električne družbe. Elektrarno so gradili s švicarskim in francoskim kapitalom. Podpredsednik Žerjav je 14. aprila 1919 povedal, da je omenjena delniška družba zaprosila za nostrifikacijo podjetja. Vodstvo podjetja je bilo pripravljeno odcepiti še nedokončano elektrarno Fala in ustanoviti samostojno podjetje s sedežem v Ljubljani ali Mariboru. Vlada je kazala zanimanje za to rešitev. Kljub temu je poudarila, da bo podjetje nostrificirala, če bi »domači kapital« imel v novoustanovljenem podjetju 40- do 50-

⁸⁷ 17. marca je Deželna vlada sklenila prenesti pristojnosti za obrtne zadeve s poverjeništvu za javna dela in obrt na oddelek za trgovino in industrijo, ki se je zato preimenoval v oddelek za trgovino in obrt v sestavi Deželne vlade. UL DS, 31. 3. 1919, št. 69, str. 219.

⁸⁸ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 143–144.

⁸⁹ Prav tam, str. 147.

⁹⁰ Prav tam, str. 154. Trenja med vlado in Južno železnico so ovirala kakovosten železniški promet.

stotni lastniški delež. Prošnja štajerske električne družbe za izvoz električne energije v Avstrijo je naletela na neodobranje vlade, predvsem poverjenika Verstovška. Družba je namreč trdila, da je elektrarna Fala rentabilna zgolj ob izvozu toka v Avstrijo. Vlada je želela, da bi daljnovod zgradili proti jugu, v »savsko dolino«. Za nabiranje odjemalcev električne energije v savski dolini je bil določen inženir Sernek.⁹¹

Pri operativni izvedbi nadzora je bilo opazno pomanjkanje slovenskega tehniškega kadra. Zato je vlada nujno morala za državne nadzornike pri zasebnih rudnikih imenovati državne uradnike na podlagi honorarne pogodbe.⁹² Kadrov je primanjkovalo tudi v Zasavju, Zgornjesavski dolini in na Koroškem. Na omenjenih območjih je še nekaj let po prevratu živelo veliko Nemcev, ki niso znali slovensko. Kljub temu jih zaradi uporabnosti v delovnem procesu niso uspeli nadomestiti s slovenskimi ali češkoslovaškimi strokovnjaki.⁹³

Na seji Deželne vlade 28. aprila 1919 je prišlo do prvih idejnopolitičnih trenj pri izvedbi državnega nadzora oziroma opravljanja funkcij. Vse-slovenska ljudska stranka (VLS) je problematizirala imenovanje gozdnih oskrbnikov. Podpredsedniku Žerjavu so očitali, da jih nastavlja po politični pripadnosti, ne pa po njihovi usposobljenosti. Imenovanja so povezali s sporno pogodbo z družbo Velika gora o prodaji 20.000 m³ eraričnega lesa brez javne dražbe. Zato je VLS zahtevala, da se les iz državnih in razlaščenih gozdov prodaja zgolj na javnih dražbah.⁹⁴ Problematizirala je tudi morebitno imenovanje dr. Lukana za poverjenika za izvedbo agrarne reforme.

⁹¹ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 148. Deželna vlada je razglasila, da predstavlja gradnja električnega daljnovođa iz falske elektrarne na progah Maribor prek Ptuja do hrvaške meje, od Celja do Ptuja, od Celja prek Zidanega mosta do Trbovelj, od Zidanega mostu do hrvaške meje in do Ljubljane javni interes (*»obče koristnim namenom«*), zaradi česar je izdala naredbo o razlastitvah za potrebe gradnje daljnovođa. UL DS, 26. 11. 1919, št. 165, str. 605.

⁹² Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 160. Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je poudaril potrebo po *»zlomu nemškega tehniškega monopola«*, predvsem pri TPD. Menili so, da so imenovani nemški uradniki potencialna grožnja državnim in narodnim interesom. Zato so predlagali nadomeščanje nemških z zavednimi češkoslovaškimi inženirji. O tej problematiki so tekli pogovori s češkoslovaškim konzulom v Ljubljani, dr. Otokarjem Benešem. ARS, AS 97, fascikel 7, št. 54a.

⁹³ Zato niti ne čudi, da je bil pred ustanovitvijo univerze v Ljubljani organiziran začasni tehnični tečaj. ARS, AS 97, fascikel 17. Društvo inženirjev v Ljubljani je vladi predložilo resolucijo, ki jo je sprejelo na občnem zboru 15. aprila 1919, o potrebi takojšnje ustanovitve začasnega tečaja za tehnične študije. Stroški za predavanja, ki bi imela značaj absolviranega visokošolskega semestra, naj bi se začasno krili iz vseučiliškega fonda. Vlada se je načeloma strinjala z resolucijo. Zaradi odsotnosti poverjenika za uk in bogočastje dr. Verstovška je bila odločitev prestavljena na eno od poznejših sej. Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 153–156. Ob tem se velja spomniti na izjavo Milana Vidmarja, da so se Slovenci osamosvojili na tehničnem področju šele po drugi svetovni vojni. Vidmar Milan: Spomini. Maribor 1964, str. 253. Zaradi pomanjkanja usposobljenega tehničnega kadra v državnih službah je ministrski svet 15. novembra 1920 izdal uredbo o oblikovanju Uprave za zaščito industrijske lastnine. Na seznam primernih kandidatov za zaposlitev je bilo uvrščenih 39 oseb poklicnih profilov tehnik, živinozdravnik, botanik, matematik in fizik. ARS, AS 97, fascikel 7. Prim. Sejni zapisnik, tretja knjiga, str. 124.

⁹⁴ Sklep o objavi dražb v Šumarskem listu v Zagrebu je sprejel oddelek ministrstva za trgovino in industrijo januarja 1920. UL DS, 14. 1. 1920, št. 5, str. 23.

Brejc je zato Žerjava na seji vlade vprašal, ali je posredoval pri ministru Poljaku za Lukanovo imenovanje. Žerjav na to ni želel odgovoriti, je pa opozoril Brejca, naj ne protestira pri ministru zaradi imenovanja Lukana. Brejc je na koncu moral miriti člane svoje stranke, saj je ugotavljal, da Deželna vlada kot podrejena oblast ne more ugovarjati odločbam ministrstva. Podpredsednik Žerjav se je branil, da še ni podpisal pogodbe in da je ceno določila komisija, sestavljena iz strokovnjakov. Za določanje cene namreč ni bilo posebnega pravilnika. Žerjav je sicer tudi menil, da ga niti ne potrebujejo. Brejc je od Žerjava zahteval, da mu pripravi seznam pod nadzorstvo postavljenih posestev ter nadzornikov oziroma poslovodij v njih.⁹⁵

Isti dan je bila seja ministrskega sveta. Le-ta je sprejel sklep, s katerim je ministra za trgovino in industrijo Velimirja Veljkovića pooblastil, da pripravi naredbo, ki bo zaščitila interese domačega gospodarstva, odpravila vojno škodo in omogočila izpolnjevanje obveznosti, ki jih je država prevzela do zaveznikov. To naredbo je Deželna vlada obravnavala na seji 7. maja 1919. V živahni debati je zlasti predsednik Brejc izražal pomisleke, da jo je mogoče izvesti v Sloveniji, poudarjal je pomen spoštovanja zasebne lastnine. Opozarjal je, da še ni določeno, kdo pravzaprav *»je naš državljan«*. Zato se je vlada odločila počakati z objavo, dokler ne dobi pojasnila, koga obravnavati za državljana sovražne države in katere države veljajo za sovražne.⁹⁶ Zato je minister pozval Rudolfa Marna, vodjo sekcije za sekvestre oddelka za trgovino in obrt pri Deželni vladi za Slovenijo, na pogovore v Beograd. O pogovorih je Marn sestavil poročilo z datumom 11. maj 1919. Minister je želel, da bi izvedbo ukrepov prevzela osrednja oblast oziroma oddelek, ki bi bil neposredno podrejen njemu. Marna je obvestil, da je za tako spremembo že pripravljena naredba, ki bo v nekaj dneh objavljena v Službenih novinah. Marn je temu ugovarjal. Prav tako obsegu agend oziroma priključitvi oddelka trgovine in obrt Deželne vlade k novoustanovljenemu oddelku ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani. Marn je s temi ugovori previdno nasprotoval centralizaciji. Menil je, da bo moral vodja novoustanovljenega oddelka ministrstva v Ljubljani biti *»v vseh važnejših zadevah v sporazumu s predsedstvom Deželne vlade«*.⁹⁷ Minister je izrazil željo, da Marna takoj imenujejo za vodjo oddelka. Ministrstvo je

⁹⁵ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 172–179.

⁹⁶ Prav tam, str. 196–199.

⁹⁷ Marn se je centralizma branil s stališča zakonitosti (ustava, zakoni). Prepričan je bil, da je centralizem dekretiran. Zato je predlagal, naj se do poenotenja pravnega reda ohrani kontinuiteta javne uprave na slovenskem ozemlju v skladu z obstoječimi zakonitimi določbami.

želelo prevzeti tudi zaposlene oddelka za trgovino in obrt Deželne vlade v Ljubljani. Pogovori so tekli tudi o postavljanju sekvestrov. Minister se je zavzel za strogo izvajanje zakonodaje. Marn ga je opozoril, da imajo v Sloveniji podjetja tudi »*tujerodci*« – Nemci z domovinsko pravico v Sloveniji. Minister je za to skupino menil, da se »*s tem ne postopa tako strogo, ako obljubijo zvestobo državi*«, in predlagal, naj se zanjo postavi državno nadzorstvo,⁹⁸ in to predvsem zaradi zaposlovanja in preprečevanja davčnih utaj. Isti pristop je minister predlagal tudi za podjetja, ki so v solastništvu državljanov prijateljskih držav. V tem kontekstu je bila izpostavljena Trboveljska premogokopna družba, ki je bila v lasti francoskega kapitala.⁹⁹ Marn je članom Deželne vlade v Ljubljani podrobneje poročal ustno. Na podlagi pojasnil je Deželna vlada 14. maja 1919 dala zeleno luč za objavo naredbe v Uradnem listu.¹⁰⁰ Z naredbo osrednje vlade, pripravljena je bila 30. aprila 1919 in objavljena 20. maja 1919, je bila prevzeta pravna podlaga za izvedbo državnega nadzorstva in sekvestra nad premoženjem »*neprijateljskih podanikov*«, kot je bila sprejeta v Kraljevini Srbiji. S tem je bilo to področje pravno poenoteno za celotno državo. Debata na seji Deželne vlade kaže na različno pravno prakso in okolje. V Uradnem listu je bila naredba sestavljena iz sklepa o uvedbi nadzora, sekvestra ter likvidacije in pravne podlage za izvedbo ukrepov. Pravno podlago so predstavljali »*Zakon o postopanju z imovino podanikov držav, ki so v neprijateljstvu s Srbijo*«, »*Pravilnik za izvedbo zakona o imovini podanikov neprijateljskih držav*« in »*Zakon o sprejemu in odobritvi sklepov pariške ekonomske konference*«. V sklepu je minister zapisal: »1. Zajete so vse pravne osebe in nepremičnine na ozemlju vsega kraljestva, ki pripadajo podanikom ali družbam ali podjetjem neprijateljskih držav, istotako podjetja in imovinski objekti mešanega značaja' in se postavijo pod poseben nadzor ter sekvester in podvržejo likvidaciji. 2. Vsa trgovska podjetja, ki so last ali jih eksploatirajo neprijateljski podaniki. Denar, pridobljen pod točko 1 in 2, se postavi pod sekvester. 3. Izguba svoboščin in koncesij.«¹⁰¹ 24. maja 1919 je bila objavljena izvršilna naredba, ki je bila sprejeta na seji vlade 21. maja 1919.¹⁰² Naredba očitno ni bila usklajena s poverjenikom za pravosodje, saj je Ravnihar napisal o

⁹⁸ Nadzor je pomenil kontrolo poslovanja, vpogled v knjige in korespondenco. Glej Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 210–215.

⁹⁹ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 2737/1919.

¹⁰⁰ Sejni zapisnik, druga knjiga, str. 210–215.

¹⁰¹ UL DV, 20. 5. 1919, št. 45, str. 321–323.

¹⁰² Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 219–222.

njej odklonilno mnenje. Ocenil jo je kot nepopolno in nedodelano, saj ni določala, kam se naj nakazuje denar. Pomanjkljivosti je videl v preveliki podobnosti z avtentično naredbo, zaradi česar so bile premalo upoštevane razmere v Sloveniji. Opozarjal je tudi, da slovenski uradniki premalo ali sploh ne poznajo srbskega zakona o državljanstvu. Ob tem je opozoril tudi na nepravilen prevod naredbe ministrskega sveta (30. aprila 1919), objavljene v Uradnem listu 20. maja 1919.¹⁰³

V izvršilni naredbi je bila za izvedbo sekvestra zadolžena državna komisija, sestavljena iz zastopnikov predsedstva Deželne vlade, poverjeništev in oddelkov za notranje zadeve, uk in bogočastje, pravosodje, finance, trgovino in obrt, javna dela, kmetijstvo in finančne prokurate. Komisija je bila zadolžena, da se vsaka sekvestracija vpiše v zemljiško knjigo, trgovske registre, rudarske knjige, železniško knjigo, v obrtni kataster ali druge javne knjige in registre. V tretjem členu izvršilne naredbe je bilo bankam prepovedano izplačevanje hranilnih vlog ali izdajanje deponiranih vrednostnih papirjev. Izvedba ukrepov je bila zaznana kot nacionalni interes, zato je bilo v naredbi predvideno, da je vsak državljan dolžan sodelovati pri popisu in upravi podjetij, postavljenih pod državno nadzorstvo. Za organizacijo, vodenje in izvedbo ukrepov je Deželna vlada pooblastila oddelek ministrstva za trgovino in industrijo,¹⁰⁴ njenega načelnika dr. Rudolfa Marna pa za izdajanje nadaljnjih predpisov in potrebnih pojasnil.¹⁰⁵ Ukrepi za uvedbo nadzora in sekvestra so stekli že pred izdajo naredbe. Tako je oddelek za trgovino in obrt 23. maja 1919 pozval poverjeništvu za pravosodje, naj sodiščem na Štajerskem izda brzojavno odredbo, s katero bi prepovedala razpolaganje z nepremičninami, če obstaja sum, da je prodajalec »*podanik neprijateljske*« države. Prodaje nepremičnin in njihove zamenjave je oddelek za trgovino in obrt zaznal po sprejemu odredbe o posebnem nadzorstvu in sekvestru 30. aprila 1919. Zato je Marn poverjenika za pravosodje Vladimirja Ravniharja pozval, naj izda brzojavno uredbo, s katero bo sodiščem na Štajerskem ukazal, naj ustavijo pravne posle, če »*je količkaj dvoma,*

¹⁰³ ARS, AS 97, fascikel 14, št. 3014/1919.

¹⁰⁴ Naredba o kompetencah oddelka je bila (izdal minister Velimir Veljković) objavljena 19. maja 1919 zaradi spora z uradom za pospeševanje obrti, ki je bil podrejen oddelku, vendar kljub temu ni želel predložiti seznama uslužbencev in očrta notranje organizacije. Zato je bila potrebna druga odredba, ki je natančneje uredila zgolj omenjeno sporno vprašanje. Jedro pristojnosti je oddelek ministrstva v Ljubljani imel z »*naknado štete pričinjene ratom*«. Predvidena je bila delitev na sedem odsekov. Zadnji naj bi imel pristojnosti za povračilo škode, povzročene po vojni. Omenjena organizacijska enota naj bi se delila v tri odseke (pododseke). Prvi naj bi skrbel za pripravo zakona o vojni odškodnini, drugi za upravo neprijateljske imovine, tretji za pomoč vojakom, delavcem in obrtnikom. ARS, AS 97, fascikel 4, mapa 1.

¹⁰⁵ UL DV, 24. 5. 1919, št. 47, str. 329.

da je prodajalec državljan sovražne države«. ¹⁰⁶ Ravnihar je opozoril, da take uredbe ne more izdati, saj bi bil tak postopek sodišča nezakonit. Menil je, da lahko sodnik upošteva zgolj tisto, kar mu je bilo predloženo v sodnem spisu. Poverjenik Ravnihar je v dopisu 20. maja 1919 opozoril na uredbi skupne vlade št. 232 z dne 30. decembra 1918 o nadziranju zemljišč (člen 13) in št. 415 z dne 24. marca 1919 o zavarovanju dohodnine in davkov na vojne dobičke (člen 4). Menil je, da to predstavlja zadostno pravno podlago v predstavljenem položaju na Štajerskem. ¹⁰⁷

Kot je bilo omenjeno, se je operativna izvedba začela že pred objavo v Uradnem listu. 18. maja 1919 je Marn poslal dopise Osrednjemu uradu montanskih obratov ¹⁰⁸ v Ljubljani in poverjeništvu za agrarno reformo, v katerem je naročil sestavo inventarjev in približno cenitev premoženja (bilanco). ¹⁰⁹ Pri izvedbi je prišlo do dilem o podsodnem območju ozemlja Slovenije. Problematično je bilo predvsem pri premoženju v lasti posameznikov, ki so imeli domovinsko pravico zunaj demarkacijske črte. Ministrstvo za trgovino in industrijo je telegramske odgovorilo, naj uradniki upoštevajo teritorialno načelo. Zato so bili vsi tisti, ki so bili prijavljeni na drugi strani demarkacijske črte z Nemško Avstrijo in Italijo, označeni za državljane sovražne države. ¹¹⁰ Ob tem je bilo zaznано prizadevanje Nemcev, da dobijo domovinsko pravico v Sloveniji. Žerjav je kot tak primer navedel kneza Auersperga. Predlagal je razveljavitev takih odločitev in zadržanost pri podeljevanju domovinske pravice. Ob tem je opozoril, da pridobitev statusa stalnega prebivališča ne pomeni istočasno tudi pridobitve državljanstva. ¹¹¹

Da bi oddelek za trgovino in obrt pri Deželni vladi, ki je bil začasni vrhovni nosilec (do ustanovitve oddelka ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani) vseh sekvestrskih nalog v Sloveniji, zadovoljivo opravil svojo delo, je sekvestrom dal 27. maja 1919 navodila za postopek. ¹¹² Najprej je

¹⁰⁶ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 2997/1919.

¹⁰⁷ ARS, AS 97, fascikel 2, št. ad 2997/1919.

¹⁰⁸ Sredi junija 1919 sta Okrožni urad v Celju in Okrožni urad v Ljubljani objavila ločena poziva posestnikom rudoslednih in rudnikov na območju posameznega urada. V pozivu sta imetnike pravic pozvala, naj v roku meseca dni pošljejo dokazila o svojem državljanstvu. Na obeh seznamih so bili 103 nosilci pravic, od tega 83 na seznamu Okrožnega urada v Celju. UL DS, 23. 6. 1919, št. 110, str. 386. Poziv je bil ponovljen v UL DS, 27. 6. 1919, št. 112, str. 394. UL DS, 30. 6. 1919, št. 113, str. 398.

¹⁰⁹ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 2882/1919.

¹¹⁰ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 3489/1919.

¹¹¹ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 229–234.

¹¹² V poročilu o začetni izvedbi sekvestra, ki je bilo poslano v Beograd, je zapisano: »Do 24. 5. 1919 se je dalo z ozirom na naredbo 6717 pod sekvester 65 največjih in najvažnejših industrijskih in denarnih zavodov. Ker bo v Mariboru in okolici največ neprijateljskih podanikov prišlo pod sekvester, se bo 1 uradnik tja poslal in radi hitrejšega dela morda ustanovila majhna ekspozitura...« Oddelek za trgovino in obrt pri deželni vladi je 27. 5. 1919 dal podrobna operativna navodila za

bilo treba popisati premoženje, sestaviti inventar in opraviti cenitev po bilancah. Popis in oceno vrednosti so morali sekvestri v zelo kratkem roku, v desetih dneh, poslati oddelku za trgovino in obrt v Ljubljani. Sekvestri so morali deponirati prosta sredstva podjetja pri deželni banki v Ljubljani. Ob tem se je postavilo torišče med Beogradom in Ljubljano zaradi izvajanja ukrepov. Prva odredba o kompetencah oddelka za trgovino in industrijo je bila poslana 19. maja 1919. Ker načelnik uradom za pospeševanje obrti ni posredoval seznama uslužbencev in notranje strukture organizacijske enote, je moral minister izdati dodatno odredbo, ki ima datum 5. julij 1919. S tem je bil ustanovljen oddelek ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani. Za temo je pomemben prvi člen odredbe, ki je določal naloge oddelka. Med njimi je izpostavljena »*naknada štete pričinjene potom rata*«. Za izvedbo poplačila je bil pristojen sedmi oddelek, ki se je delil na tri odseke. Prvi odsek je imel nalogo pripraviti zakona o vojni škodi, drugi upravo neprijateljske imovine, tretji pa pomoč vojakom, delavcem in obrtnikom.¹¹³

Za učinkovito izvajanje sekvestracij in reševanje stanovanjskega problema predvsem v Ljubljani je poverjeništvu za notranje zadeve izvedlo konec maja popis državljanov sovražnih držav, ki so bivali na Slovenskem. En izvod seznama je odstopilo oddelku za trgovino in obrt.¹¹⁴

Ministrstvo za trgovino in industrijo je 12. junija 1919 objavilo razglas o »*nedopustnem prenosu delnic inozemskih podjetij*«. Ministrstvo je opazilo prenose delnic na državljane kraljevine ali prijateljskih držav, da bi tako »*posamezna podjetja dobila videz, da so domača, dasi so v bistvu mešana značaja*«. Ministrstvo je zato državljane opozorilo, da je tako početje nezakonito in kaznivo.¹¹⁵

Poleti 1919 je prišlo do dopolnitve zakonodaje o ravnanju s premoženjem in pravicami v lasti državljanov sovražnih držav. V tem kontekstu moramo omeniti naredbo celokupne Deželne vlade z začetka junija 1919, s katero je prepovedala vsako odtujitev ali obremenitev »*realnih lekarniških pravic ali inventarja brez izrecnega dovolila vlade*«. ¹¹⁶ Poleg tega je minister za trgovino in industrijo dr. Veljković 20. julija 1919 sprejel »*Pravilnik o ustanovitvi in delovanju gozdno-industrijske centrale pri ministrstvu trgovine in industrije*«. Naloga centrale je bila upravljanje sekvestriranih podjetij,

postopek. ARS, AS 97, fascikel 14.

¹¹³ ARS, AS 97, fascikel 4, mapa 1.

¹¹⁴ Sejni zapisnik, druga knjiga, str. 263.

¹¹⁵ UL DS, 25. 6. 1919, št. 111, 537, str. 387.

¹¹⁶ UL DS, 11. 6. 1919, št. 104, 521, str. 360.

ki so se ukvarjala z izkoriščanjem gozdov, predelavo lesa v izdelke, papirnice, izdelavo tanina in katrana ter pripravo lesa za kurivo.¹¹⁷ Centrala je postala potrebna, saj je 21. julija osrednja vlada sprejela naredbo o prepovedi odsvojitve ali obremenitve veleposestev.¹¹⁸

Pri izvajanju sekvestracije oziroma pri finančnem delu je sodeloval tudi zasebni kapital. V ta namen so bila julija 1919 v potrditev predložena pravila Jugoslovanske banke za industrijo. Koncesionar za njeno ustanovitev je bila Jadranska banka. Namen in delokrog banke je bila »izvedba nacionalizacije premoženja inozemcev; v drugi vrsti za izvrševanje bančnih poslov sploh«.¹¹⁹ Poverjenik Ravnihar, ki je podal mnenje o osnutku pravil, je (10. julija 1919) opozoril na zastarelost v delu, ki govori o predpravilih, saj so bila dobesedni prevod predmetnega zakona iz leta 1855. Predlagal je tudi spremembo šestega člena (o namenu in delokrogu banke). Namesto dikcije »za izvedbo nacionalizacije premoženja inozemcev« je predlagal »pospeševanje domače industrije«.¹²⁰

Deželna vlada je na seji 22. septembra 1919 sklenila spremeniti naredbo št. 232 o nadziranju podjetij in zemljišč. Nova naredba, v kateri sta spremenjena prvi in sedmi člen, je nastala v sodelovanju poverjeništvu za agrarno reformo kot centralnega organa ter oddelka za trgovino in obrt kot deželnega organa.¹²¹ Že pred tem je bila 21. julija sprejeta uredba osrednje vlade, ki je prepovedovala odsvojitve ali obremenitve veleposestev. Za spremljanje razpolaganja z lastnino so postavili nadzornike, ki so jih vpisovali v javne knjige (deželno desko, zemljiško knjigo in trgovski register).¹²² Z obema ukrepoma, z naredbo o dopolnitvi naredbe št. 232¹²³ in naredbo o prepovedi uničevanja industrijskih podjetij¹²⁴ se je končalo obdobje sprejemanja pravne podlage ter ukrepov za demilitarizacijo, obnovitev gospodarske dejavnosti in družbenega življenja. Ob tem velja poudariti, da je bila normalizacija izvedena ob visokih, idealističnih pričakovanjih, ob splošnem pomanjkanju in potrebi po učinkovitih, a hitrih ukrepih. V tem obdobju je bil sprejet sveženj ukrepov za nacionalizacijo lastniških deležev pri pravnih osebah in zasebnikih ter tudi društvih, ki so bila v lasti drža-

¹¹⁷ UL DS, 18. 8. 1919, št. 134, str. 483–484.

¹¹⁸ UL DS, 25. 8. 1919, št. 137, 495–496.

¹¹⁹ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 4433/1919.

¹²⁰ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 4546/1919.

¹²¹ Sejni zapisniki, druga knjiga, str. 363. Glej tudi UL DS, 29. 9. 1919, št. 153, str. 560.

¹²² UL DS, 25. 8. 1919, št. 137, str. 495–496.

¹²³ UL DS, 18. 9. 1919, št. 148, str. 541.

¹²⁴ UL DS, 15. 9. 1919, št. 146, str. 531.

vljanov sovražnih držav. Na izvedbi nadzora lahko spremljamo krepitev osrednje vlade v razmerju do vlade v Ljubljani. Krepitev je uveljavila tudi drugačno pravno prakso. Če je bila naredba št. 232 sestavljena po avstrijskem zakonu o nadzoru tujega premoženja, je bila naredba št. 498 sestavljena po srbskem zakonu. Ob tem velja opozoriti na pričakovanje, da bo mogoče nacionalizirati premoženje v lasti tujega kapitala. Zaradi določil o državljanstvu in vpetosti v mednarodni sistem sporazumov je bil sekvester postavljen v razmeroma majhnem obsegu. Še manj izvedenih ukrepov je bilo javno objavljenih v Uradnem listu. Po naredbi št. 232 je bilo v Uradnem listu objavljenih sedem zadev, po naredbi 498 pa leta 1919 natančno 31 zadev. V začetku septembra je prišlo do prvih razveljavitev sklepov o posebnem državnem nadzorstvu in sekvestru. Taki primeri so bili »*Gerbstoffextraktwerke Kurka & Wildi*« na Polzeli, »*Prva jugoslovanska tovarna kopit in drugih lesenih izdelkov*« v Loki pri Žusmu¹²⁵ in »*A. Eben-spanger*« v Ljubljani. V tem času je prišlo do prvih končanih postopkov sekvestracije. Tako je bilo podjetju »*Gewerkschaft Littai*« v Litiji s sklepom oddelka ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani izrečena sekvestracija.¹²⁶ S sklepom deželne vlade 31. avgusta 1919 je do sekvestracije prišlo tudi v komanditni družbi »*Alfred Fränkel*« v Mariboru.¹²⁷ Premoženje podjetja je bilo prodano Simonu Černetiču iz Gorice.¹²⁸ Omenjeni primer je edina objava Okrožnega sodišča Maribor v povezavi z izvedbo sekvestra in nadzorstva. Okrožno sodišče Maribor je sicer redno objavljalo spremembe v trgovskem in združnem registru.

Konec prehodnega obdobja dokazuje tudi prenos pristojnosti za izvedbo nadzora in sekvestra z ministrstva za trgovino in industrijo na ministrstvo za pravosodje. Sklep o tem je osrednja vlada sprejela 14. decembra 1919.¹²⁹ Dokončna odločba o tem je bila sprejeta 25. julija 1920. Ministrstvu za pravosodje so izročili vse spise, arhiv, knjigovodstvo in pododsek za posojila.¹³⁰ Kljub ukinitvi pristojnosti nad sekvestrom je oddelek ministrstva za trgovino in industrijo obstajal še naprej. Kljub večkratnim poskusom¹³¹ je bil oddelek v Ljubljani ukinjen šele z odlokom 6. marca 1925, ko

¹²⁵ UL DS, 18. 9. 1919, št. 148, str. 541.

¹²⁶ UL DS, 8. 10. 1919, št. 158, str. 582.

¹²⁷ UL DS, 6. 12. 1919, št. 173, str. 642.

¹²⁸ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, št. k. 1151.

¹²⁹ UL DS, 12. 2. 1920, št. 20, str. 84.

¹³⁰ UL DS, 10. 8. 1920, št. 93, str. 421.

¹³¹ 17. oktobra 1921 je vlada izdala naredbo o ukinitvi avtonomnega ministrstva v Ljubljani. Proti temu je protestiral pokrajinski namestnik Ivan Hribar. Zaradi njegovega protesta in slovenske politike naredba ni bila uresničena. ARS, AS 97, fascikel 4, mapa 2.

so del njegovih nalog prenesli na ljubljansko in mariborsko oblast. S tem je bil ukinjen oddelek ministrstva, ki je bil formalno ustanovljen s sklepom resornega ministra 30. aprila 1919 in je začel delati julija istega leta, ko je prevzel zaposlene Deželne vlade, oddelka za trgovino in obrt.¹³²

Ministrstvo pravde¹³³ je že pred uradnim prevzemom pristojnosti sodelovalo pri izvedbi sekvestracije. Skrbelo je za nadzor nad ukrepi in v nekaterih primerih predlagalo imenovanje nadzornikov. Ob tem lahko poudarimo imenovanja ruskih oficirjev iz Wranglove armade za pomočnike sekvestrov. Tako je bilo pri podjetju »*Bruder Winkle, tovarna kopit*« v Sevnici. Koncept imenovanj je bil zamišljen kot sinekura za obubožane ruske oficirje, ki so v Kraljevino SHS prišli brez (večjega) premoženja in so zato živeli v težkih razmerah. V predlogu za imenovanje je bilo zapisano, da so »*lastniki firme nemački podanici in podjetje lahko prenese pomočnika*«. Z imenovanjem se ni strinjal sekvester Guzej, ki ga je motila višina honorarja, ki je bila enaka njegovemu. Zaradi zadržkov je moral priti na konzultacije v Ljubljano. Po pogovorih je bil bolj spravljiv, saj je v dopisu ministrstvu pravde poudaril, da bodo »*gospodu generalu šli s pravim taktom na roko sekvester in gospodje Winkle*«. Sprva je bil za pomočnika predviden general Vladimir Netehaeff, na koncu pa je bil imenovan general Vasilij Čerski.¹³⁴

Ministrstvo pravde se je naslanjalo na operativni aparat oddelka ministrstva za trgovino in industrijo. Za bolj učinkovito in nadzorovano izvajanje sekvestra na območju mariborske in ljubljanske oblasti je ustanovilo sekcijo ministrstva pravde v Ljubljani. Za prvega načelnika je imenovalo Kosto Ristića. O tem je obvestilo ministrstvo za trgovino in industrijo 24. marca 1922. 12. aprila 1922 je Ristić prišel v Ljubljano. Od načelnika oddelka ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani Rudolfa Marna je zahteval predajo poslov. Marn mu je nameraval predati posle prek pokrajinskega namestnika, ki pa je zavrnil primopredajo, saj je vložil protest proti imenovanju Ristića. Pokrajinski namestnik je imenovanje preložil na čas po rešitvi protesta. Marn je Ristiću kljub temu omogočil vpogled v dokumentacijo. Potem ko je Ristić pregledal končane zadeve nadzora in sekvestra, je odšel nazaj v Beograd.¹³⁵ Na podlagi pridobljenih informaciji

¹³² ARS, AS 97, fascikel 6, št. 280-pr/1921.

¹³³ Po Ravniharjevi oceni je ministrstvo postopno prevzemalo pristojnosti in delokrog poverjenstva za pravosodje Deželne vlade in Pokrajinske vlade za Slovenijo. V drugi polovici leta 1920 je poverjenstvo začelo postajati eksekutivni organ ministrstva za pravosodje. Vladimir Ravnihar: *Mojega življenja*, str. 146.

¹³⁴ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 321-pr/1921.

¹³⁵ ARS, AS 97, fascikel 7, št. 279-pr/1922.

je Ristić sodeloval pri pripravi članka »*Nezakonita prodaja jedne fabrike u Sloveniji*«, ki je bil objavljen 29. aprila 1922 v zagrebškem Jugoslovanskem Lloyd. O tej temi so se obširno razpisali beograjski časopisi. Pokrajinski namestnik Ivan Hribar je zato 7. maja 1922 pozval načelnika Marna, da mu poroča o obtožbah. Še isti dan, ko je prispel poziv na oddelek ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani, je Marn napisal odgovor. Objavljeno vest je označil za laž. Pojasnil je, da so bile ukinitve nadzorov opravljene zakonito in v sodelovanju z ministrstvom za trgovino in industrijo ter tudi ministrstvom pravde, ko je le-to postalo pristojno za sekvester in državno nadzorstvo. Opozoril je, da je vse ukinitve odobrilo pristojno ministrstvo. Marn je predvideval, da je škandal zakuhal Kosta Ristić, nesojeni šef sekcije za sekvestre v Ljubljani, ki je kot predstavnik ministrstva pregledoval akte sekcije sekvestra. Najbolj so ga zanimale odprave nadzora; našel je 30 primerov, ko je ukinitve odobrilo takrat pristojno ministrstvo za trgovino in industrijo. Marn je opozoril, da je ministrstvo pravde za sekvester pristojno šele od druge polovice leta 1920. Marn je Ristiću pripisal zlonamerne namene: »*Z ono sovražnostjo, s katero je prišel v Slovenijo, je potem to objavil v novinah samo, da še bolj oblati urad podpisanega.*« (Rudolfa Marna, op. a.). Ob tem je poudaril, da je Ristiću pojasnil delokrog in pristojnosti ministrstev ob ukinitvi sekvestrov. Zato je bil Marn prepričan, da je do medijskega obračuna prišlo, »*ker se mu (Ristiću op. a.) ni posrečilo pljačkanje v Sloveniji*«. Marn je umazano kampanjo sprejel kot osebni napad nanj.¹³⁶ Objava članka je imela posledice tudi za Ristića, saj je minister pravde 1. junija 1922 za šefa sekcije za sekvester ministrstva pravde v Ljubljani imenoval Matijo Zamido, sicer višjega ravnatelja deželnih uradov. Sekcija za sekvestre ministrstva pravde v Ljubljani je bila pristojna za zadeve, kjer so bili ukrepi izdani na podlagi zakona o postopanju s premoženjem neprijateljskih podanikov z dne 4. avgusta 1915. Sekcija je bila pravzaprav nadzorni organ oziroma druga instanca (prva je bil oddelek za trgovino in industrijo, tretja instanca pa je bilo ministrstvo pravde). Pristojnosti, izrečene na podlagi naredbe št. 232, so še naprej ostale v okviru oddelka ministrstva. Sekcija je imela sedež na Turjaškem trgu 6/II, kjer ji je najete prostore prepustilo ministrstvo trgovine in industrije. Razglas o ustanovitvi je 15. junija 1922 objavil pokrajinski namestnik Ivan Hribar.¹³⁷ 13. junija 1922 je bila v navzočnosti inšpektorja Uroševića (predlagatelj ustanovitve

¹³⁶ ARS, AS 97, fascikel 7, št. 428-pr/1922.

¹³⁷ ARS, AS 97, fascikel 8, št. 507-pr/1922.

sekcije) primopredaja sekvestrskih poslov. V zapisniku je bilo zapisano, da sekcija prevzame 512 zadev. Od teh jih je bilo 15 »likvidiranih« (oziroma nacionaliziranih), 157 končanih z razveljavitvijo in 340 nedokončanih. Med njimi je bilo največ avstrijskih državljanov (234), nekaj državljanov Nemčije (31) in Madžarske (25). Pri 40 zadevah pa je bil udeležen kapital v lasti čeških, italijanskih, belgijskih in jugoslovanskih državljanov. Kljub ustanovitvi sekcije so nadzorstva, postavljena na podlagi naredbe Narodne vlade št. 232, še naprej ostala v pristojnosti (»specijalna zadeva«) pokrajinske uprave.¹³⁸ Vendar je pokrajinski namestnik Hribar na Marnov predlog 21. junija 1922 poveril sekcijo »za nadzorstvo in likvidacijo, ki se že itak polagoma izvršuje«.¹³⁹ Kljub temu pa je Marn razmišljal o nacionalizaciji podjetij, verjetno tudi na pobudo slovenskih kapitalistov, saj je predlog o dodatni izvedbi nacionalizacije skupaj s seznamom nacionaliziranih podjetij septembra 1922 poslal ministru po konferenci slovenskih industrialcev.¹⁴⁰

S podpisom mirovnih pogodb in njihovo uveljavitvijo je prišlo do spremembe sekvestracijske prakse. Vlada oziroma oddelek za izvršitev mednarodnih pogodb v Beogradu je zato marca 1920 izdal navodila za izpolnitev mirovne pogodbe z Nemčijo. Nemčija je bila precedenčni primer za ureditev zasebnopravnih terjatev in lastniških deležev. Po mirovni pogodbi je morala Nemčija jugoslovanskim državljanom povrniti njihovo premoženje, pravice in interese. Naredba je tudi razveljavila zasebnopravne pogodbe, sklenjene pred 5. februarjem 1919 med »našimi sedanjimi pripadniki, ki so bili prej avstrijski in ogrski državljani oziroma bosensko-hercegovskimi pripadniki na eni in nemškimi državljani na drugi strani«.¹⁴¹ Po ureditvi premoženjskopravnih razmerij z Nemčijo je prišlo do ureditve razmerij še z drugimi državami. Za slovenski del države je bila pomembna ureditev z Avstrijo in Madžarsko. Izvedba sekvestra je bila povezana tudi s prenosom premoženja, ki je bilo zunaj države. Za prenos jugoslovanskega kapitala iz Avstrije se je spomladi 1920 ustanovila Repatria s sedežem v

¹³⁸ UL pokrajinske uprave za Slovenijo, 30. 6. 1922, št. 70, str. 462. Ob tem velja opozoriti, da je bilo na območju Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani leta 1918 27.852 obratov. To pomeni, da je bil državni sekvester in nadzor na podlagi naredbe št. 498 postavljen pri 1,84 odstotkov gospodarskih subjektov. Nika Zupančič Pušavec: Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem od 1918 do 1941. Ljubljana 2003, str. 15.

¹³⁹ ARS, AS 97, fascikel 8, št. 507-pr/1922.

¹⁴⁰ ARS, AS 97, fascikel 8, št. 796-pr/1922.

¹⁴¹ UL DS, 7. 4. 1920, št. 43, str. 177–178.

Ljubljani (v trgovski register pri Deželnem sodišču v Ljubljani kot trgovskemu sodišču se je vpisala 3. maja 1920). Kot poslovodje družbe so bili vpisani odvetnik dr. Josip Hacin in ravnatelji naslednjih bank: Slovenske eskomptne banke (Milan Bogady), Jadranske banke (Avgust Praprotnik), Kranjske banke (Gjuro Rašica) in Ljubljanske kreditne banke (Alojzij Tykač).¹⁴² Družba Repatria je bila ustanovljena še pred uveljavitvijo mirovne pogodbe z Avstrijo 16. julija 1920. Z uveljavitvijo saintgermainske pogodbe je bila odpravljena avstrijska naredba iz aprila 1919 o prepovedi prenosa terjatev, bančnih vlog in sefov oseb, ki bivajo v Kraljevini SHS. Po določitih mirovne pogodbe je moral biti prenos imetja jugoslovanskih državljanov opravljen brez omejitev in obremenitev.¹⁴³

Pogajanja o ukinitvi sekvestra so se z Avstrijo začela konec decembra 1921. Zato je minister pravde 27. decembra 1921 imenoval Avgusta Praprotnika (ravnatelja jugoslovanske Union banke) za delegata v odsek, ki se je formiral v drugi polovici januarja 1922, pri pogajanjih za ukinitvev sekvestrov z delegati avstrijske republike.¹⁴⁴ Pogajanja so se končala 24. februarja 1924 s podpisom štirih sporazumov: »1. Sporazum o odpravi sekvestrov, prepovedi in vseh drugih izjemnih ukrepov, odrejenih zoper imovino, pravice in interese državljanov podpisnic; 2. Konvencija o plačilu dolgov in terjatev; 3. Sporazum o uporabi odredb saintgermainske pogodbe glede določenega premoženja in pravic bivše bosensko-hercegovske vlade; 4. Sporazum o prenosu domicila delniških družb.«¹⁴⁵ Na podlagi predstavljenih sporazumov je minister pravde 5. aprila 1924 razveljavil sekvester za avstrijske državljane. S tem so bile razveljavljene odločbe o sekvestru na podlagi sklepov osrednje vlade 5. februarja in 30. aprila 1919 oziroma naredbe št. 498. V Uradnem listu je razglas o sklepu ministra pravde objavil dr. Zamida, šef sekcije za sekvestre ministrstva pravde v Ljubljani.¹⁴⁶

Že pred tem je bila razveljavljena naredba Narodne vlade v Ljubljani o državnem nadzoru s številko 232. Z uveljavitvijo vidovdanske ustave je bila preklicana veljavnost naredb vlade v Ljubljani. V našem primeru velja opozoriti na zakon, s katerim so bile ukinjene nekatere naredbe Deželne vlade za Slovenije, ki so bile v resorju ministrstva trgovine in industrije.¹⁴⁷

¹⁴² UL DS, 7. 6. 1920, št. 70, str. 319.

¹⁴³ UL DS, 4. 9. 1920, št. 102, str. 468. UL DS, 9. 9. 1920, št. 103, str. 471–472.

¹⁴⁴ ARS, AS 97, fascikel 7, št. 8-pr./1922

¹⁴⁵ UL ljubljanske in mariborske oblasti, 18. 3. 1924, št. 21, str. 141–143.

¹⁴⁶ UL ljubljanske in mariborske oblasti, 14. 4. 1924, št. 32, str. 199.

¹⁴⁷ UL, 23. 5. 1922, št. 52, 144, str. 341 in UL, 14. 6. 1922, št. 63, 177, str. 419.

Pravno praznino na področju ravnanja s premoženjem v lasti sovražnih državljanov je zapolnil zakon (29. januar 1922) o razširitvi veljavnosti zakona o ravnanju z imovino neprijateljskih podanikov (17. avgusta 1915) in odločba o odobritvi sklepov pariške ekonomske konference (18. oktobra 1916) na ozemlju celotne kraljevine. Zakon je nadomeščal sklep ministrskega sveta z dne 5. februarja 1919, objavljenega v Službenih Novinah 27. februarja 1919, št. 17.¹⁴⁸ Prav tako je bil sprejet zakon, ki je ukinjal veljavnost cesarske naredbe o zasegi premoženja zaradi veleizdaje.¹⁴⁹

Zaradi neuradnih informacij o nameravani ukinitvi naredbe št. 232 je bilo januarja 1922 organizirano posvetovanje o državnem nadzorstvu nad Trboveljsko premogokopno družbo.¹⁵⁰ Zakon o ukinitvi naredbe je bil objavljen 30. januarja 1922. Drugi člen zakona je določal izbris plomb na podlagi naredbe št. 232.¹⁵¹ Rudolf Marn, načelnik oddelka ministrstva za trgovino in industrijo, je menil, da bo s tem nastal vakuum.¹⁵²

Sekvester na podsodnem območju Okrožnega sodišča Maribor¹⁵³

V nadaljevanju bom predstavil izvedbo državnega nadzorstva in sekvestra, postavljenega na podlagi naredbe številka 232 (sprejete 30. decembra 1918) in 498 (sprejete 21. maja 1919) na območju Okrožnega sodišča v Mariboru. Pri okrožnem sodišču, ki je bilo ustanovljeno leta 1898, so vodili trgovski in združni register za sodne okraje Gornja Radgona, Ljutomer, Maribor, Ormož, Ptuj, Radlje ob Dravi, Slovenska Bistrica in Sveti Lenart v Slovenskih goricah.¹⁵⁴ Podatke iz trgovskega in združnega registra sem primerjal z objavami v Uradnem listu ter z arhivskim gradivom fonda oddelka ministrstva za trgovino in industrijo in Ljubljano. Na podlagi teh virov sem naredil analizo strukture nadzorovanih podjetij. Zaradi povednosti in izvajanja predpisov v praksi sem se odločil predstaviti primere nadzorstva. Posebej sem poudaril tri primere. V prvem primeru bom prikazal nostrifikacijo (elektrarna Fala), v drugem prodajo po hitremu postopku (primer Denzel-Glumac) in v tretjem prodajo nepremičnine po nacionalnem ključu (Fellinger-Saier). V teh primerih se zrcali proces nostrifikacije in sekvestracije pravnih subjektov ter premoženja ob viso-

¹⁴⁸ UL, 28. 12. 1922, št. 131, 428, str. 924.

¹⁴⁹ UL, 30. 8. 1922, št. 90, 284, str. 599–600.

¹⁵⁰ AS 97, fascikel 7, št. 97-pr/1922.

¹⁵¹ UL, 21. 7. 1922, št. 77, str. 510.

¹⁵² AS 97, fascikel 7, št. 97-pr/1922.

¹⁵³ Na podlagi popisa 1900 je v Sodnem okraju Maribor imelo domovinsko pravico 77.264 oseb, od tega v Mariboru 24.601. Allgemeines Ortschaften-Verzeichniss : der im Reichsrath Vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. Wien 1902, str. 102.

¹⁵⁴ Emica Ogrizek: Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941: Trgovski register. Maribor 2006, str. 6–11.

kih pričakovanih slovenskih oblastnikov v primežu geopolitičnih razmerij mednarodnih dogovorov in pomanjkanja v prevratni dobi. V tem procesu lahko spremljamo tudi prehod od »*nacionalne mantre*« kot temelja državnosti do ozemlja kot konstitutivnega elementa. Poleg slednjega velja poudariti zasebno lastnino kot temeljno podmeno Kraljevine SHS. S podpisom mednarodnih pogodb obvelja državljansko-teritorialni pristop. Trajna posledica v nacionalnem pogledu je zunanja podoba pravnih subjektov, kar pomeni slovenski naziv in jezik korespondence z javnimi uradi ter zaposlovanje kadrov, ki znajo slovensko. Omenjene značilnosti so ključne spremembe v zasebnem sektorju ob procesu nostrifikacije na Slovenskem. Ob tem velja dodati stično točko slovenskih in avstrijskih nacionalistov, ki so istim nemškimi podjetnikom očitali konformno vedenje v novih okoliščinah. Nemcem, ki so imeli materialni interes, so avstrijski publicisti očitali, da so dali prednost ekonomskim interesom pred nacionalnim. Kot tak primer je bil poudarjen Mohorko.¹⁵⁵ Maja 1921 je Slovenski narod pisal, da imajo mariborske trgovine navzven jugoslovanski obraz, medtem ko »*pri natančnejši preiskavi tuja podjetja*«. Časnik je poudaril trgovca Mohorka, ki mu je graški listi Tagespost očital »*jugoslovenstvo*«, kar je ta v posebni izjavi s plačanim prispevkom odločno zavrnil. Ob tem je Slovenski narod poudaril, da veletrgovina petroleja Mohorko sodeluje z madžarskim podjetjem Danica, ki je v lasti židovskega kapitala. Zato je slovenski narod protestiral proti »*nepotrebni tuji konkurenci*«. ¹⁵⁶

Pri izvedbi državnega nadzora so pomembno vlogo imela nacionalna čustva, ki pa niso bila naravnana samo proti Nemcem, ampak tudi Hrvatom in Srbom. Tak primer je bil postopek odobritve soglasja za darilno pogodbo z bremenom, s katero je lastnica Ana Reppinh iz Šentilja podarila posestvo v vrednosti 985.000 kron. Kot pogoj je postavila zgolj preskrbo in dostojen pogreb. Lastnica je bila »*izrazito nemškega mišljenja*«, zato je bilo posestvo uvrščeno med tiste, za katere je pred sklenitvijo pravnega posla treba pridobiti soglasje oddelka ministrstva za trgovino in industrijo. Za omenjeni oddelek je mnenje o zadevi izdelal krajevni referent, zanj pa orožniška postaja, ki je v poročilu poudarila, da je Ana »*umobolna*«, čeprav za svojo trditev ni imela nobenega potrdila. Proti temu je protestiral obdarjenec, ki je v postopku videl »*zaroto krajevnih faktorjev*«. Vzrok za to naj bi bili njegova pravoslavna veroizpoved in nacionalnost. V to je bil prepričan,

¹⁵⁵ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 253/1921.

¹⁵⁶ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 253-pr/1921.

saj je od referenta izvedel, kaj je razlog za zadržek, s čimer je referent izdal uradno tajnost. Na koncu je obdarjenec uspel dokazati, da Reppinhova ni umsko bolna.¹⁵⁷

Državni nadzor je bil vpet tudi v povračilne ukrepe zaradi odpuščanja Slovencev po razglasitvi rezultatov koroškega plebiscita oktobra 1920 v nemških industrijskih podjetjih v Avstriji, predvsem na Koroškem. Predsedstvo Deželne vlade je na predlog Ljubljanske kreditne banke februarja 1921 načelniku ministrstva trgovine in industrije naročilo, naj poskrbi za protiukrepe. Predlagano je bilo odpuščanje vseh Nemcev z domovinsko pravico na Koroškem, ki za delovni proces v obratih niso bili nujno potrebni. O odpustu naj bi postavljeni državni nadzornik obvestil politično oblast, ki jih bi nato izgnala. Tiste, ki bi ostali, pa bi policija stalno nadzirala, predvsem njihova potovanja v Avstrijo. Predsedstvo je menilo, da je odpuščanje potrebno v Mariboru (*»Posebno je potrebno tako čiščenje v Mariboru in okolici.«*).¹⁵⁸ Poverjeništvo za notranje zadeve je ob tem opozorilo na skrb vzbujajoče stanje pri širjenju komunističnih zamisli *»na severni meji«*. Poudarilo je vpliv nemških delavcev pri širjenju komunističnih in Radičevih zamisli.¹⁵⁹ Ob tem so se pogosto širile vesti o mobilizaciji jugoslovanske vojske. Po mnenju oddelka ministrstva za trgovino in industrijo, ki je o tem poslal aprila 1921 poročilo v Beograd, je bil namen takih vesti povzročiti razburjenost in škodovati državi, saj se je s tem povečevalo nezadovoljstvo ter onemogočala konsolidacija razmer in povojne obnove.¹⁶⁰

Analiza uvedbe državnega nadzora v mariborskem sodnem okrožju je bila opravljena na podlagi trgovskega in združnega registra Okrožnega sodišča Maribor in arhivskega gradiva oddelka ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani, ki ga hrani Arhiv republike Slovenije. V omenjenem arhivskem fondu je poseben sklop z nazivom *»sekvestracije«*. Kljub temu velja opozoriti, da je v njem zgolj nekaj primerov, večinoma manjših zadev, ki so bile končane do leta 1922. Gradivo omogoča pripravo ustreznega vzorca za analizo strukturnih, pravnih in lastniških sprememb. Registra omogočata statistično analizo obsega in vpliva uvedbe sekvestra pri gospodarskih subjektih ter uradno izvedbo postopka. Gradivo ministrstva za

¹⁵⁷ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 243/1921.

¹⁵⁸ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 1297/1921.

¹⁵⁹ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 338-pr/1921. Nezaupanje do tujcev, ki so jim pripisovali zlonamerne namene. Nezaupanje in nezadostna komunikacija sta ovirala *»konsolidacijo razmer«* v gospodarstvu, predvsem v industrijskih središčih. ARS, AS 97, št. 758/1921.

¹⁶⁰ ARS, AS 97, fascikel 6, št. 243/1921.

trgovino in industrijo pa omogoča vpogled nad uvedbo sekvestra nad nepremičninami. Za presečen datum za statistično opazovanje pravnih oseb sem izbral 8. maj 1919.¹⁶¹ Na ta dan je bila namreč vpisana zadnja družba, pri kateri je bil uveden sekvester. Gre za »Clotar Bouvier Champagner-fabrikation« v Gornji Radgoni. Družba je bila pred tem od leta 1898 vpisana v register trgovskega sodišča na Dunaju. Nato so lastniki oktobra 1918 poskušali družbo vpisati pri trgovskem registru v Gradcu. Clotar je sedež svojega podjetja prenesel v Radgono in aprila 1919 zaprosil, naj se vpiše v mariborski register. Nova jugoslovanska sodna oblast je izdala vsa potrebna dokazila v tej zadevi, ko je za Clotarja mlajšega in njegovega strica Bertholda urejala vpis v register v nemškem jeziku in postavljala podjetje v Gornjo Radgono in ne v Radgono. Vpisana je bila 8. maja 1919 z lastnikom Clotarjem Bouvirjem starejšim, torej nekaj dni po izdani naredbi ministra za trgovino in industrijo o razširitvi srbskih zakonov in naredb o sekvestraciji.¹⁶²

Po sprejemu naredbe št. 498 (o sekvestru premoženja v lasti državljanov sovražnih držav) je načelnik oddelka za trgovino in obrt dr. Rudolf Marn načrtoval osnovanje ekspoziture v Mariboru, ker je pričakoval velik obseg uvedbe zadev. Podobno so pričakovali tudi v Deželni vladi. Vlada je ocenila, da bi od 50.000 do 80.000 prebivalcev raje živelo v Avstriji.¹⁶³ Zaradi razpoloženja in poteka mednarodne mirovne konference v Parizu je Deželna vlada predlagala taktno postopanje. Maribor je imel namreč posebno mesto v pripravah nadzora. Na eni strani je bila želja ostro izvajati nadzor, na drugi strani pa tenkočutna gospodarska politika, ki je poskušala preprečiti rast socialnega nezadovoljstva. To ponazarja prizadevanje Deželne vlade, da izvoz vina v Avstrijo ne bi bil obdavčen. Vino je bilo pomembno trgovsko blago v Mariboru in Slovenskih goricah.¹⁶⁴

Odnos vlade v Ljubljani je bil odvisen od mednarodnih okoliščin.

¹⁶¹ Podjetje »Georg Graf von Thurnsches Stalwerk Streiteben« na Ravnah na Koroškem, pri katerem je bil uveden sekvester, je bilo vpisano v trgovski register Okrožnega sodišča Maribor šele 26. julija 1920. Naziv podjetja je bil nemško-slovensko-francoski. 15. decembra 1920 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva (na podlagi odločitve sodišča z dne 9. decembra 1920. Pred tem, 4. avgusta 1919, je odredbo (št. 5224) o državnem nadzorstvu izdal oddelek ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani. 24. avgusta 1922 je bil vpisan naziv družbe v srbskem, italijanskem in angleškem jeziku. 8. marca 1923 je bil na podlagi odredbe (št. 5224/19-147) oddelka ministrstva v Ljubljani z dne 27. oktober 1922 opravljen izbris državnega nadzorstva. 20. oktobra 1927 se je vpisalo preoblikovanje družbe v delniško družbo. PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1061.

¹⁶² PAMB, Orožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152.

¹⁶³ Prim. Jože Šorn: Začetki industrije na Slovenskem. Maribor 1984, str. 244–257. Hans Pirchegger: Das steierische Draugebiet - ein Teilgebiet Deutsch-Österreich. Graz 1919, str. 16–18.

¹⁶⁴ Naredbo o razpustitvi društva je poverjeništvu za notranje zadeve izdalo 11. junija 1919. UL DS, 16. 6. 1919, št. 107, str. 371.

Najbolj izrazito je bilo to vidno pri ravnanju z društvi, katerih »namen ni bil skladen z obstojem nacionalne države Kraljevine SHS«. Vladi v Ljubljani je bil problem nemških društev, ki so veljala za trdnjave nemštva oziroma nemške kulture, znan že na začetku leta 1919. Tak primer je bil poskus prodaje palače Kazina v Ljubljani in Deutsches Haus v Brežicah. Vlada je obe nameri preprečila z vpisom državnega nadzorstva v zemljiški knjigi. Nadaljnjih ukrepov pa ni želela sprejemati, ker meja še ni bila določena in ker se je bala morebitnih povračilnih ukrepov proti slovenskim društvom na Koroškem.¹⁶⁵ Prve odločnejše ukrepe je sprejela junija 1919, ko je srbska vojska zasedla Koroško¹⁶⁶ in je bila na mednarodni mirovni konferenci v Parizu načelno sprejeta odločitev o statusu Maribora. Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, ki je urejala razpustitev društev s protidržavnim namenom, je v Uradnem listu izšla 2. junija 1919. Z njo so bile razpuščene podružnice društva »Südmark« in »Deutscher Schulverein«.¹⁶⁷ Nekaj dni pozneje je poverjeništvu za notranje zadeve izdalo naredbo, s katero je razpustilo »podružnice nemških osrednjih društev s sedežem v sovražnem inozemstvu«. Razpuščene so bile podružnice »Deutscher Turnverein«, »Die Naturfreunde« in »Deutsch-evangelisch Bund«.¹⁶⁸ Ob tem velja opozoriti na trend prostovoljne razpustitve nemških društev. Sredi junija 1919 se je razšlo društvo »Pensions- Unterstützungsverein der städtische Sicherheitwachem, deren Witwen und Waisen«.¹⁶⁹ Podpredsednik vlade dr. Žerjav je 16. junija 1919 na seji vlade predlagal razpust društva »Deutscher Sprachverein« v Mariboru. Ob tem je Žerjav posumil, da bi lahko društveno premoženje »pripadlo kakemu namenu proti državnim interesom«. Zato je vlada naročila policijskemu komisariatu v Maribor, naj postavi kuratorja in predlaga oddelku za trgovino in obrt, da društveno premoženje sekvestrira.¹⁷⁰

Razpuščanje in razhajanje društev v Sloveniji v obdobju 1919–1924 prikazujeta naslednja grafa. V statistiko so zajeta vsa društva (tudi sloven-

¹⁶⁵ Prim. opombe 58, 59, 60 in 61.

¹⁶⁶ Damijan Guštin: Spopadi za Koroško. V: Slovenska novejša zgodovina: prvi zvezek (ur. Zdenko Čepič et al.). Ljubljana 2005, str. 213–215.

¹⁶⁷ UL DS, 5. 6. 1919, št. 102, str. 352. Deželna vlada je 8. marca 1921 sprejela sklep, s katerim je društvoma »Deutscher Schulverein« in »Südmark« prepovedano delovanje v Kraljevini SHS. S tem je politične in policijske sile pozvala, naj pozorno spremljajo demonstrativne protidržavne geste. UL DS, 12. 4. 1921, št. 37, str. 198. Andrej Studen: »Izjava enega zanesljivega Slovence zadostuje«. Denunciacije pronemških elementov po razpadu Habsburške monarhije v dokumentih okrajnega sodišča Slovenske Konjice. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2009, št. 1, str. 129–142.

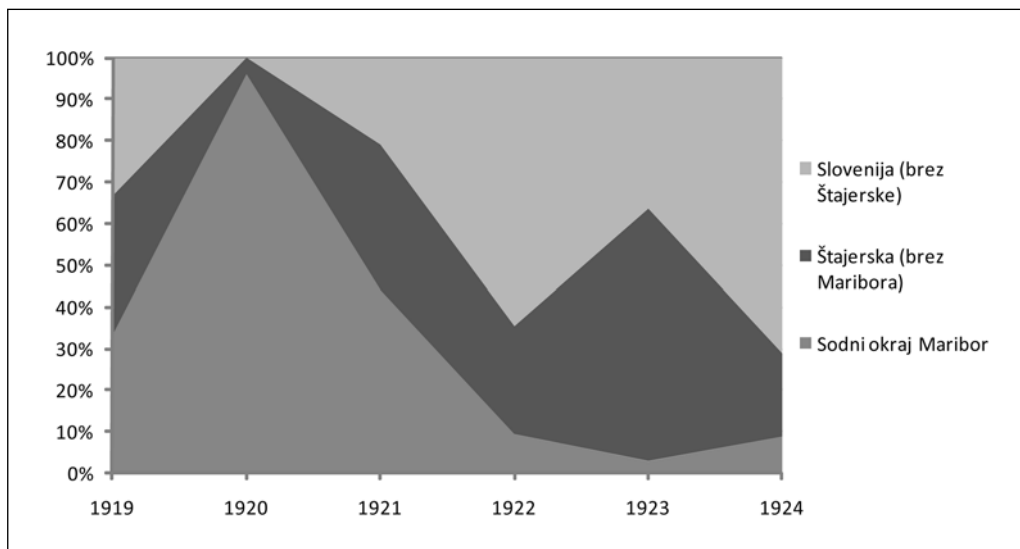
¹⁶⁸ UL DS, 25. 6. 1919, št. 111, str. 387.

¹⁶⁹ UL DS, 29. 7. 1919, št. 125, str. 446.

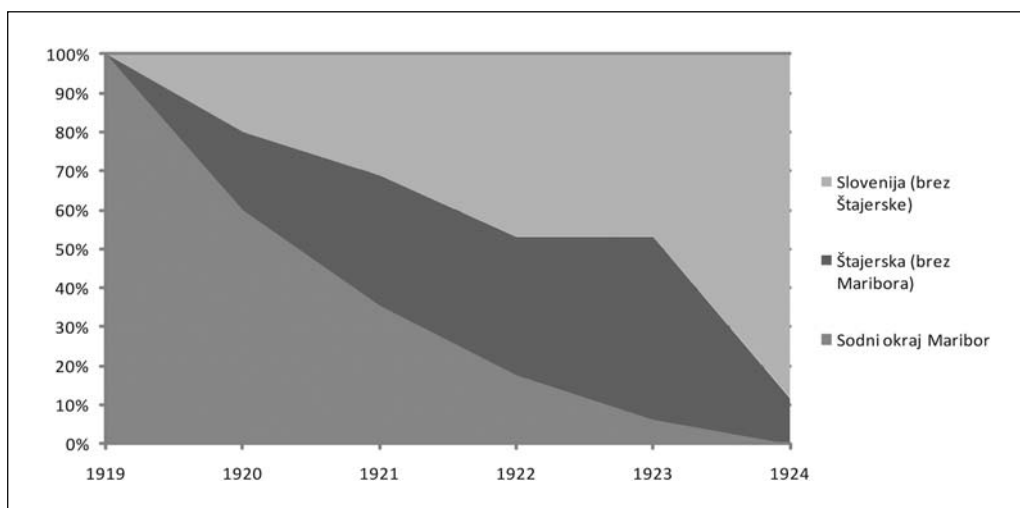
¹⁷⁰ Sejni zapisnik DS, druga knjiga, str. 232–234. Razpust nemških podpornih društev zaradi neskladnosti z interesi kraljestva SHS. Razpuščena so bila tudi društva, ki so delovale kot podružnice društev s sedežem v »sovražnem inozemstvu«. Prim. UL DS, 15. 9. 1919, št. 146, str. 531.

ska), ki so v obravnavanem obdobju bila razpuščena ali pa je bilo za njih objavljeno prostovoljno prenehanje delovanja. Z obeh grafov je razvidna prevlada društev s Štajerske oziroma predvsem območja sodnega okraja Maribor. Društva so prenehala delovati predvsem iz nacionalno-kulturnih

Graf 1: Razpustitev društev v obdobju 1919–1924. Podatke sem pridobil na podlagi objav razpustitev v Uradnem listu

Graf 2: Razid društev v obdobju 1919–1924. Podatke sem pridobil na podlagi objav v Uradnem listu.

razlogov. Poudariti velja nemška podporna društva in vojna društva nekdanje cesarsko-kraljeve vojske. V manjšem obsegu pa je bil po sprejemu Obznane 30. decembra 1920 razlog za razpustitev tudi idejno-političen (v tem sklopu so predvsem komunistična in delavska društva).

V naslednjih tabelah in grafih prikazujem strukturo pravnih oseb v trgovskem registru pri Okrožnem sodišču Maribor. Kot je razvidno iz tabele 1, je bilo največ pravnih oseb registriranih v sodnem okraju Maribor, najmanj pa v sodnem okraju Sveti Lenart v Slovenskih goricah. V Mariboru je bilo 58 odstotkov pravnih subjektov, na Ptujju pa 16 odstotkov. V strukturi podjetij prevladujejo trgovine. Zanimivo je, da je Maribor v kategoriji trgovina zastopan najšibkeje. Druga najmočnejša skupina, ki predstavlja petino pravnih subjektov, so tovarne. V tej kategoriji se poveča delež Maribora, saj jih je bilo kar 60 odstotkov v Mariboru kot gospodarskem središču. V drugih, bolj specializiranih kategorijah, ki so značilna za urbana središča, je delež Maribora prevladujoč, če že ne absoluten.

V tabeli 1 so navedeni podatki ob uvedbi državnega nadzora in sekvestra. Postavljeno je razlikovanje med izvedenimi ukrepi glede na pravno podlago. Po naredbi številka 232 (sprejeti 30. decembra 1918) je bil državni nadzor vpisan pri vsaj treh zadevah. Državni nadzor je bil prav tako vpisan pri vseh sedmih lekarnah. Na podlagi naredbe št. 498 je bilo vpisanih 28 ukrepov državnega nadzora in sekvestra. Kar polovica primerov je bila vpisana na območju mesta Maribor, poleg tega pa še dodatno ena zadeva v okolici Maribora, ki je sodila v sodni okraj Maribor. Največ zadev je bilo vpisanih v Radljah ob Dravi (26,7 odstotka) in Slovenski Bistrici (21,7 odstotka). Presenetljivo malo pa je bilo vpisanih ukrepov za sodni okraj Ptuj, in sicer 4,7 odstotka. Povprečen delež nadzorovanih subjektov je bil 9,4 odstotka. Za primerjavo povejmo, da je bil delež v sodnem okraju Maribor 10,3 odstotka. Končani zadevi s sekvestrom sta bili zgolj dve, kar predstavlja 0,5 odstotka pravnih subjektov na območju sodnega okrožja Maribor. Obe zadevi sta bil na območju sodnega okraja Maribor. Ob tem velja poudariti, da je bil v Sloveniji vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra pri 527 pravnih subjektih.¹⁷¹ To pomeni, da je bil državni sekve-

¹⁷¹ ARS, AS 97, fascikel 8, št. 507-pr/1922.

ster in nadzor na podlagi naredbe št. 498 postavljen pri 1,84 odstotka gospodarskih subjektov, saj je bilo na območju Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani leta 1918 natančno 27.852 obratov.¹⁷² V Sloveniji je bilo končanih z razlastitvijo in prodajo na dražbi vsaj 15 zadev, od tega 2 zadevi na območju Okrožnega sodišča Maribor.¹⁷³

Tabela 1: Struktura podjetij po sodnih okrajih, vpisanih v trgovski register Okrožnega sodišča Maribor

Sodni okraji	Maribor-okolica	Maribor-mesto	Sveti Lenart	Slovenska Bistrica	Ptuj	Ormož	Ljutomer	Gornja Radgona	Radlje ob Dravi	Skupaj
Število pravnih oseb	34	194	5	23	64	14	32	14	15	395
Trgovina	18	137	5	16	57	12	23	8	12	288
Tovarna	15	36		6	6		8	5	3	79
Lekarna		4		1		1	1			7
Zdravilišče								1		
Gradbeništvo	1	5			1	1				8
Kavarna		1								1
Tiskarna		2								2
Špedicija		3								3
Banka		5								5
Fotoatelj		1								1
Število nadzorov (po naredbi 232 in naredbi o nadzoru lekarniškega inventarja)		3 + 4 ¹⁷⁴		1 ¹⁷⁵		1 ¹⁷⁶	1 ¹⁷⁷			3 + 7 ¹⁷⁸
Število sekvestrov (po naredbi 498)	1	14		4	3			2	4	28
	2,9 %	10,3 %		21,7 %	4,7 %	7,1 %	3,14	14,3 %	26,7 %	9,4 %

¹⁷² Nika Zupančič Pušavec: Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem od 1918 do 1941. Ljubljana 2003, str. 15.

¹⁷³ Ob pregledovanju arhivskega vira nisem našel poročila, ki bi omenjalo višje število končanih zadev. ARS, AS 97, fascikel 8, št. 507-pr/1922.

¹⁷⁴ Lekarne.

¹⁷⁵ Lekarna.

¹⁷⁶ Lekarna.

¹⁷⁷ Lekarna.

¹⁷⁸ Lekarne.

Sodni okraji	Maribor-okolica	Maribor-mesto	Sveti Lenart	Slovenska Bistrica	Ptuj	Ormož	Ljutomer	Gornja Radgona	Radlje ob Dravi	Skupaj
Število in delež s sekvestracijo končanih postopkov		2 zadevi 1,03 %								0,5 %

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, trgovski register.

V tabeli 2 so prikazana struktura nadzorovanih podjetij in odstopanja glede na sodnih okraj. Iz nje je viden nizek delež nadzorovanih trgovin in tovarn. Bolj zanimiva je primerjava med deležem nadzorovanih podjetij v okrožju z deležem na območju sodnega okraja Maribor. Ob tem velja poudariti, da je bila stopnja zadev v Mariboru nižja samo v kategoriji tovarn. Pri vseh drugih kategorijah je bil delež enak ali višji.

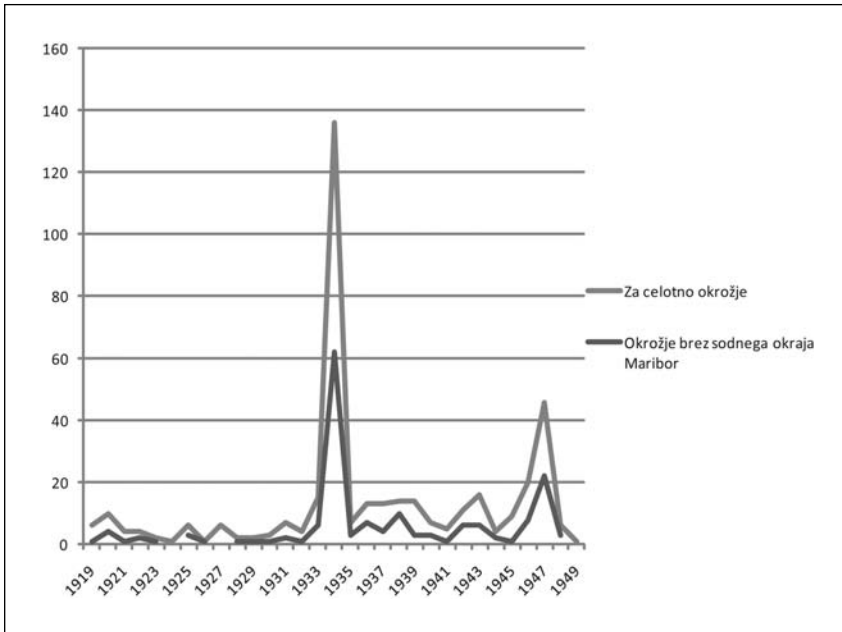
Tabela 2: Delež pravnih oseb, pri katerih je bil uveden državni nadzor ali sekvester

	Število pravnih oseb na območju Okrožnega sodišča Maribor	Število vpisanih državnih nadzorov in sekvestrov (v okrožju)	Delež	Število pravnih oseb na področju sodnega okraja Maribor	Število vpisanih državnih nadzorov in sekvestrov (v sodnem okraju Maribor)	Delež
Trgovine	288	11	3,8 %	155	6	3,9 %
Tovarne	79	15	19 %	51	8	15,7 %
Lekarne	7	7	100 %	4	4	100 %
Zdravilišče	1	1	100 %			
Tiskarna	2	1	50 %	2	1	50 %
Transport	3	1	33,3 %	3	1	33,3 %
Banka	5	2	40 %	5	2	40 %

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, trgovski register.

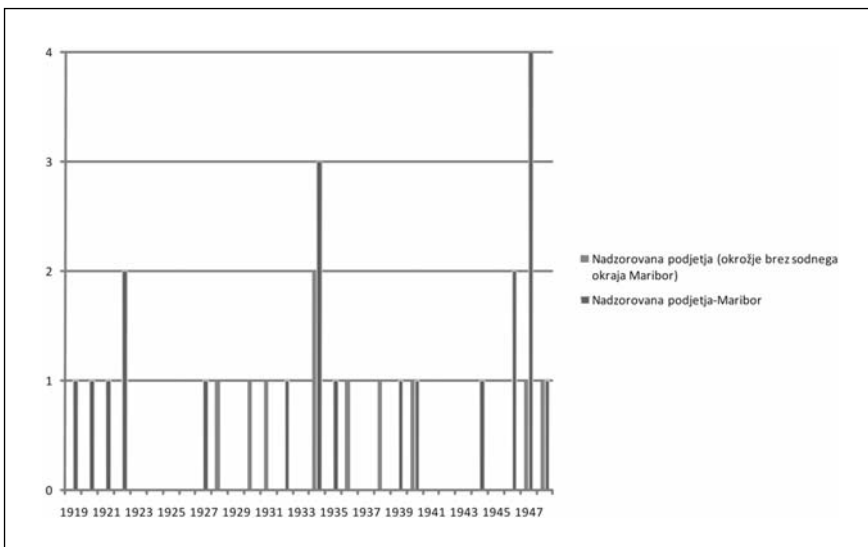
Ob pregledovanju gradiva se mi je porodilo vprašanje, kakšen vpliv je imela prevratna doba na obstojnost poslovanja gospodarskih subjektov. Z grafa 3 je razvidno, da je prevratna doba imela omejen vpliv na obstoj podjetij. Bolj ranljive so bile podružnice podjetij s sedežem v tujini, saj so skoraj vse propadle. Veliko večji vpliv na obstoj pravnih subjektov, ki so bila vpisana v trgovski register 8. maja 1919, je imela svetovna gospodarska kriza oziroma njene posledice v tridesetih letih 20. stoletja.

Graf 3: Obstoje pravnih oseb, vpisanih v trgovski register pri Okrožnem sodišču Maribor

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, trgovski register.

Graf 4: obstoj pravnih oseb, vpisanih v trgovski register, pri katerih je bil vpisan državni nadzor ali sekvester

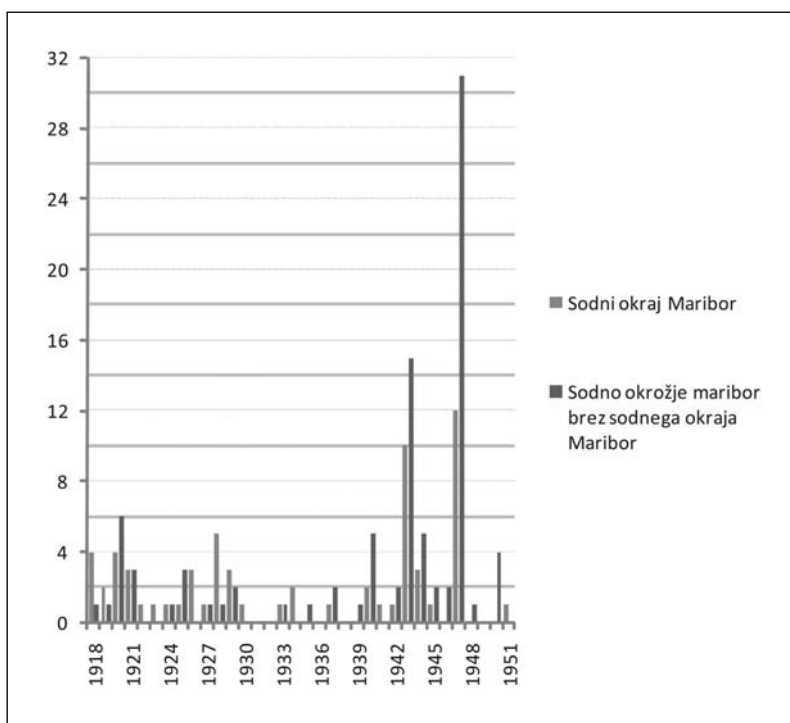

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, trgovski register.

Primerjal sem tudi, kakšen vpliv je imela uvedba državnega nadzora in sekvestra na obstojpravnih oseb. Ugotovil sem, da so vrhovi krivulje obstojnost precej podobni. Razlikuje se v bolj poudarjeni volatilnosti na začetku leta v prevratni dobi, predvsem na območju sodnega okraja Maribor.

Obstoj podjetij, vpisanih v trgovski register, sem primerjal z zadruhami, vpisanimi v združni register. Upošteval sem registrirane zadruge na območju Okrožnega sodišča Maribor na dan 5. maj 1919. Ugotovil sem, da je imela prevratna doba večji vpliv na obstoj zadrug. Z grafa 5 je razviden manjši vpliv svetovne gospodarske krize. Večina zadrug je bila vpisana v register do zakonskih sprememb tega področja po letu 1947.

Graf 5: Obstoj zadrug, vpisanih v združni register pri Okrožnem sodišču Maribor na dan 8. maj 1919

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, združni register.

Problema obstojnosti podjetij, vpisanih v trgovski register, bom natančneje prikazal z naslednjima tabelama. Z izpostavljenimi prelomnicami v »življenju pravne osebe« želim pokazati ravnanje lastnika. V prvi tabeli bom prikazal podjetja, pri katerih je prevratna doba s svojimi pojavnimi

značilnostmi vplivala na opustitev dejavnosti. Ob tem velja opozoriti, da je na delovanje precej vplivala usoda lastnika ali družbenika podjetja. V drugi tabeli bom predstavil podjetja, pri katerih je bil v trgovski register vpisan ukrep državnega nadzorstva.

Tabela 3: Trije primeri podjetij z omembo pomembnih dogodkov

1. »*Cafe Central des Julius Rupprich in Marburg*« v Mariboru
15. maja 1894 je bila v trgovski register vpisana kavarna v Mariboru, katere lastnik je bil Julius Rupprich. Lastnik je dejavnost opustil leta 1918. Od takrat naprej je finančna direkcija neuspešno poizvedovala o bivališču lastnika kavarne. Zato je bil 7. septembra 1939 opravljen izbris iz registra.¹⁷⁹
2. »*Julius Meinel*« v Mariboru
3. junija 1908 je bila vpisana podružnica trgovine z mešanim blagom (sedež podjetja je bil na Dunaju). Od leta 1912 je bil predmet obrata tudi pražarna kave, izdelava čokolade, kavnih nadomestkov, kompotov in suhega sadja. Podružnica je bila opuščena že leta 1918, izbris iz registra pa je bil opravljen 12. maja 1927.¹⁸⁰
3. »*Josefine Neuss*« v Poljčanah
19. marca 1885 je bilo v trgovski register vpisano podjetje za izdelovanje pohištva. Lastnika podjetja Antona Kobilscheka je bilo strah pred uvedbo sekvestra, saj je že 10. marca 1919 pridobil potrdilo o domovinski pravici v Poljčanah, 13. avgusta 1919 pa tudi potni list. Oba dokumenta je priložil prošnji za vpis slovenskega naziva podjetja. Prošnjo za vpis je oddal 20. oktobra 1919. Sprememba je bila izvedena 8. novembra 1919. Podjetje je bilo iz registra izbrisano 1. marca 1934, saj se je vdova Antona Kobilscheka Suzana nekaj let po smrti svojega moža preselila v rojstno mesto (Wiener Neustadt).¹⁸¹

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, trgovski register.

¹⁷⁹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1082.

¹⁸⁰ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1055.

¹⁸¹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1079.

Tabela 4: Primeri nadzorovanih podjetij z omembo pomembnih prelomnic

1. »J. Kokoschinegg« v Mariboru
21. aprila 1868 je bila vpisana trgovina z mešanim blagom. Na začetku leta 1919 je Rudolf Kokoschinegg opustil trgovino z mešanim blagom s sedežem v Mariboru ter prodal svojo hišo g. Šoštariču. Na njegovo odločitev je verjetno vplivala zaplemba volne in polizdelkov na železniški postaji konec novembra 1918. Kokoschinegg je omejeno blago, ki ga je ljubljanski poročevalec časnika Tagespost ocenil na 1,5 milijona kron, nameraval izvoziti v Avstrijo.¹⁸² 17. maja 1919 je vladni komisar dr. Vilko Pfeifer obvestil (zadeva št. 5518) okrajno sodišče Maribor o uvedbi nadzora nad trgovino z manufakturo. Za nadzornika je bil imenovan Karol Jenčič. Državno nadzorstvo je bilo vpisano dne 21. maja 1919. 18. oktobra 1922 je zaradi Jenčičeve bolezni postavljen nov nadzornik, dr. Vladimir Ser nec. O zamenjavi nadzornika so bili obveščeni lastnik podjetja, mariborski magistrat, finančna prokuratura, odvetnik Ser nec in Okrožno sodišče v Mariboru. Že pred tem je Rudolf Kokoschinegg leta 1920 pri obrtni oblasti prijavil opust trgovine ter predlagal izbris v trgovskem registru. Zaradi državnega nadzora to ni bilo mogoče izvesti. Izbris je bilo mogoče opraviti po ukinitvi nadzora 16. oktobra 1922. 18. oktobra 1922 je bil opravljen izbris državnega nadzora, 15. novembra 1922 pa še izbris iz registra.¹⁸³
2. »Karl Wolf, Drogen und Chemicalienhandlung zum Schwarzen Adler« v Mariboru
30. aprila 1901 je bila vpisana v trgovski register lekarna Karla Wolfa. 20. junija 1919 je bilo vpisano državno nadzorstvo. 5. decembra 1935 je bil opravljen izbris zaradi prenehanja.¹⁸⁴
3. »J. & R. Pfrimer Weinhandlung« v Mariboru
28. avgusta 1867 je bil opravljen vpis trgovine z vinom v Mariboru. 29. junija 1919 je bil v trgovski register vpisan ukrep sekvestra in posebnega državnega nadzorstva na podlagi sklepa Deželne vlade za Slovenijo z dne 28. maja 1919 (odločba oddelka za trgovino in obrt

¹⁸² Von den Südslawen. V: Tagespost, 28. 11. 1918, št. 327, str. 3.

¹⁸³ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1085.

¹⁸⁴ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1077.

št. 2984/19 dne 18. maja 1919). Sekvester je postal Andrej Oset s Tolstega vrha. 25. avgusta 1919 se je izbrisal zaznamek sekvsetra, ohranil pa se je vpisan ukrep državnega nadzorstva. 16. maja 1947 je bilo podjetje izbrisano zaradi opustitve dejavnosti. Pred tem je bila 11. septembra 1945 izdana odločba o zaplembi.¹⁸⁵

4. »*Pugl & Rossmann*« v Mariboru

7. marca 1879 je bila v trgovski register vpisana trgovina z vinom (veleprodaja). 9. marca 1895 je bila vpisana sprememba naziva iz »*Kriehuber'sche Kellerei & Comp.*« v »*Pugl & Rossmann*«. 29. maja 1919 je bil na podlagi odločbe (št. 2668) Deželne vlade za Slovenijo (oddelka za trgovino in obrt z dne 23. maja 1919) v register vpisan ukrep državnega nadzorstva. Za nadzornika je bil imenovan dr. Rado Pipuš, odvetnik v Mariboru. 21. marca 1925 je bil zaradi izstopa iz družbe izbrisan družabnik Josip Rossmann. Novi družbenik je postal Ivan Voller. 26. oktobra 1945 je bila izdana odločba o zaplembi podjetja.¹⁸⁶

5. »*Alfred Fränkel, Komandit. Gesellschaft*« v Mariboru

17. septembra 1904 je bil opravljen vpis obrata za izdelavo in prodajo čevljarskih izdelkov v Mariboru. Lastnik podjetja je bil Alfred Fränkel iz Temišvarja. 23. julija 1919 je bil na podlagi odločbe št. 4668/1919 vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra. Za nadzornika je bil imenovan Dragotin Roglič iz Maribora. 13. oktobra 1919 je bil na podlagi sklepa oddelka ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani št. 4668/19-5 z dne 31. avgusta 1919 opravljen izbris iz registra. Nepremičnine so bile na dražbi prodane Simonu Černetiču iz Gorice.¹⁸⁷

6. »*Hermann Berg*« v Mariboru

8. avgusta 1906 je bila v register vpisana tovarna usnja v Mariboru. 29. maja 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva na podlagi sklepa (št. 2669/19 z dne 23. maja 1919) oddelka za trgovino in obrt Deželne vlade za Slovenijo. Za nadzornika je bil postavljen dr. Rudolf Ravnik, odvetnik v Mariboru. 12. junija 1920 je bil izbrisan ukrep državnega nadzorstva. 7. oktobra 1944 je bilo podjetje po uradni dolžnosti izbrisano iz registra.¹⁸⁸

¹⁸⁵ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št.k. 1151 in š. k. 1123, t. e. 1047.

¹⁸⁶ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št.k. 1151 in št. k. 1123, t. e. 1049.

¹⁸⁷ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1151, t. e. 1110.

¹⁸⁸ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1054.

7. »*Karl Scheidbach*« v Mariboru
29. avgusta 1906 je bil opravljen vpis trgovine z umetninami, papirjem in muzikalijami. 12. avgusta 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra na podlagi sklepa Deželne vlade za Slovenijo (št. 4904 z dne 29. julija 1919). Za sekvestra je bil imenovan Karol Ferjanič iz Ljubljane. Ob vpisu vdove Laure Scheidbach 1. oktobra 1936 kot nove lastnice je bil opravljen izbris ukrepa zaznambe nadzora. Pravni subjekt je bil iz registra izbrisan 15. maja 1947.¹⁸⁹
8. »*Maria Raster Chemische und Zundwarenfabrik Max Woschnagg, Komanditgesellschaft*« v Rušah
22. aprila 1908 je bila v register vpisana komanditna družba za proizvodnjo vžigalic in kemičnih izdelkov. 16. marca 1919 je bila vpisana prokura na Karla Schreifla iz Gradca. 5. junija 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva. 2. julija 1919 je bil kot dodaten prokurist vpisan Josip Lasbacher, nadučitelj (ravnatelj) in občinski predstojnik v Rušah. 12. avgusta 1919 je bila vpisana kolektivna prokura na prokurista Schreifla in Lasbacherja. 24. decembra 1925 je bil na podlagi sklepa sodišča vpisan tudi slovenski naziv podjetja. Podjetje je zašlo v krizo v drugi polovici tridesetih let, kar je razvidno iz zaznamka davčne uprave. Iz registra je bilo izbrisano 28. novembra 1947.¹⁹⁰
9. »*Spiritus und Presshefefabrik*« v Račah
3. junija 1908 je bila v register vpisana tovarna špirita v Račah. Družbo so vodili družbeniki Ignaz Erdös, Emanuel Ernst in Sigmund Ernst. Podjetje je bilo postavljeno pod sekvester, ki pa ni posebej vpisan. Ukrep državnega nadzora je razviden iz vpisa, da je podjetje prevzel (odkupil) prvotni latnik (pred letom 1908) Wilhelm Bachler. Podjetje je bilo iz registra izbrisano po uradni dolžnosti 15. februarja 1934.¹⁹¹
10. »*Lederfabrik Anton Badl's Nachfolger (Ignaz Halbärth) in Marburg a. d. Drau*« v Mariboru
7. junija 1909 je bila v register vpisana tovarna usnja. 12. avgusta 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva na podlagi odredbe Deželne vlade št. 2907 z dne 20. maja 1919. 30. novembra 1919 je bil vpisan slovenski naziv. 12. marca 1925 je bil izbrisan ukrep nadzorstva. 15. maja 1947 je bil opravljen izbris iz registra.¹⁹²

¹⁸⁹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1054.

¹⁹⁰ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1055.

¹⁹¹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1055.

¹⁹² PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1056.

11. »*Mellingberger Ziegelwerke Paul Heritschko, R. Kiffmann, U. Nassimbeni*« v Mariboru
26. oktobra 1910 je bil v register vpisan obrat za proizvodnjo opeke, keramike in peči. Do krize pri poslovanju obrata je prišlo leta 1914. 15. junija 1919 so vpisali ukrep državnega nadzorstva, 27. aprila 1920 pa ga izbrisali. Podjetje je bilo iz registra izbrisano po uradni dolžnosti 11. oktobra 1934.¹⁹³
12. »*Wilhelm Freund*« v Mariboru
4. maja 1912 je bila vpisana tovarna usnja v Mariboru. Podjetje je imelo uradni sedež na Dunaju. 20. maja 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva na podlagi odločbe oddelka trgovine in obrti pri Deželni vladi za Slovenijo št. 2788 z dne 16. maja 1919. 28. oktobra 1920 je bil vpisan slovenski naziv. Istočasno je bil prenesen sedež podjetja z Dunaja v Maribor. 15. maja 1947 je bil opravljen izbris podjetja.¹⁹⁴
13. »*G. Reitinger*« v Mariboru
21. januarja 1914 je bil v trgovski register opravljen vpis špedicije z drvimi in premogom. 21. julija 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestracije (na podlagi odločbe Deželne vlade za Slovenijo št. 4310 z dne 5. julija 1919). Za sekvestra je bil imenovan dr. Ravnik, odvetnik v Mariboru. 8. februarja 1934 je bil po uradni dolžnosti opravljen izbris iz registra.¹⁹⁵
14. »*Ludwig Franz & Söhne*« v Mariboru
2. avgusta 1915 je bilo v register vpisano podjetje za mletje, proizvodnjo testenin in trgovino z žitom. 29. maja 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva (na podlagi odločbe Deželne vlade v Ljubljani št. 2702, izdane dne 23. maja 1919). Za nadzornika je bil imenovan dr. Josip Rapoc, odvetnik v Mariboru. 20. novembra 1919 je bil vpisan slovenski naziv podjetja. 25. januarja 1925 je bil opravljen izbris zaznamka o nadzorstva. 29. oktobra 1945 je bila izdana odločba o zaplembi podjetja.¹⁹⁶
15. »*Leopold Kralik's Erben*« v Mariboru
9. oktobra 1918 je bilo vpisano podjetje, katerega predmet poslovanja sta bila tiskarna in založništvo. 9. januarja 1919 je bil opravljen izbris

¹⁹³ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1057.

¹⁹⁴ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, š. k. 1130, t. e. 1058.

¹⁹⁵ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k., 1130, t. e. 1058.

¹⁹⁶ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k., 1130 in št. k. 1123, t. e. 1047.

dveh od šestih imetnikov zaradi izstopa od družbene pogodbe oziroma prodaje lastniškega deleža. 2. avgusta 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva na podlagi odredbe Deželne vlade št. 4690, izdane dne 19. julija 1919. Za nadzornika je bil imenovan dr. Franc Lipold, odvetnik v Mariboru. 20. decembra 1922 so podjetje zaradi opustitve dejavnosti in prodaje delniški družbi Mariborske tiskarne izbrisali iz registra.¹⁹⁷

16. »K. k. priv. Steiermärkische Escompte Bank, Filiale Marburg« v Mariboru

Sklep o podružnici v Mariboru je bil sprejet 16. septembra 1908. Namen podružnice je bil »podpiranje trgovine in obrti z eskomptomenic in drugimi denarnimi posli«. 12. decembra 1918 je bil vpisan izbris članov načelstva in upravnega sveta, in sicer dr. Julius Feldbacher in Ignaz Hälbart. 19. junija 1919 je bil v trgovski register vpisan ukrep sekvestra. Upravni svet banke v Gradcu je 4. oktobra 1919 sprejel sklep o ukinitvi podružnice. 10. decembra 1919 je bil vpisan slovensko-francoski naziv. Prav tako so vpisali ustanovitev podružnice v Murski Soboti. Zamenjani pa so bili tudi prokuristi banke. Prokura je bila podeljena ravnatelju Cirilu Tomanu in podravnatelju Marku Hermannu. Spremembe so bile sprejete na občnem zboru delničarjev 9. septembra 1919, kjer so potrdili tudi nova pravila delniške družbe. 19. januarja 1920 je bila vpisana podružnica banke v Velikovcu.¹⁹⁸

17. »Fileale der Anglo-Oesterreichischen Bank in Marburg« v Mariboru
Banka je imela sedež na Dunaju, kjer je bil 7. aprila 1910 sprejet sklep o ustanovitvi podružnice v Mariboru. Podružnica je bila med letoma 1919 in 1923 pod državnim nadzorom. Leta 1923 je bil sedež banke prenesen z Dunaja v London, s čimer je bil odpravljen razlog za državno nadzorstvo. Sklep o opustitvi podružnice v Mariboru je bil sprejet 21. julija 1925. Podružnico je nato prevzela Hrvatska eskomptna banka. 29. decembra 1932 je bil opravljen izbris iz registra.¹⁹⁹

18. »M. Pippan G.m.b.H.« v Mariboru
3. maja 1915 je bila v Gradcu podpisana družbena pogodba med družbo Karpatija in Emilom Fürstom. Mariborska podružnica pod-

¹⁹⁷ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k., 1130, t. e. 1060.

¹⁹⁸ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1134, t. e. 1034.

¹⁹⁹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1134, t. e. 1034.

jetja za trgovino s kolonialnim blagom in petrolejem je bila v trgovski register vpisana 14. marca 1917. Družbo sta vodila Emil Fürst in Hans Mohorko. 12. avgusta 1919 je bil (na podlagi odredbe Deželne vlade št. 4855, izdane dne 22. julija 1919) vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra. 31. decembra 1921 je bil opravljen izbris iz registra.²⁰⁰ Že pred tem (januarja 1921) je Hans (v register vpisan kot Ivan) Mohorko v sodelovanju z Danico, d. d., iz Koprivnice ustanovil novo podjetje za prodajo mineralno-oljnih in kemičnih izdelkov s sedežem v Mariboru.²⁰¹

19. »*Karl Sima, Gemischtwarenhandlung*« v Peklu pri Poljčanah
31. julija 1900 je bila v register vpisana trgovina z mešanim blagom in poljskimi pridelki. Pozneje je bil predmet poslovanja razširjen na trgovino s premogom, železnino, steklom in tekstilom. 26. junija 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva (odločba Deželne vlade št. 5793 z dne 17. maj 1919). 26. junija 1919 je bil vpisan slovenski naziv. 27. aprila 1920 je bil izbrisan ukrep nadzorstva. 13. januarja 1948 je bil opravljen izbris podjetja.²⁰²
20. »*Engelbert Sicherl*« na Spodnji Polskavi
23. maja 1908 je bila v register vpisana trgovina z mešanim blagom. 2. julija 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva na podlagi odredbe Deželne vlade št. 5793 z dne 17. maja 1919. 20. oktobra 1920 je bil izbrisan zaznamek na podlagi odločbe ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani z dne 21. septembra 1920. 4. januarja 1944 je bil opravljen izbris iz registra.²⁰³
21. »*Brüder Sternberger*« v Zgornji Bistrici pri Slovenski Bistrici
12. januarja 1864 je bila v register vpisana tovarna za proizvodnjo bakra in žolte. 8. avgusta 1918 je bil vpisan prokurist Leo Weiss, ki je živel na Dunaju. Drugi lastnik podjetja Filip Berger je prav tako živel na Dunaju. 15. junija 1919 je bila vpisana uvedba državnega nadzorstva. 12. aprila 1921 je bil vpisan slovenski naziv. 2. oktobra 1924 je bil vpisan postopek likvidacije, ki je bil dokončan 6. februarja 1930 z izbrisom podjetja iz registra.²⁰⁴

²⁰⁰ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1138, t. e. 1002.

²⁰¹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1138, t. e. 1004.

²⁰² PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152 in št. k. 1118, t. e. K- 1099.

²⁰³ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1055.

²⁰⁴ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1056.

22. »*Brüder Steinklauber, Falz-, Mauer-, Ziegel und Tonwarenfabrik*« na Pragerskem
9. oktobra 1918 je bil v register vpisan obrat za izdelovanje zidne opeke in glinastih izdelkov. 28. junija 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra (na podlagi odločb št. 3479, 3480, 3481 in 3482 z dne 4. junija 1919). Za državnega nadzornika je bil imenovan dr. Josip Sušnik, odvetnik v Slovenski Bistrici. 24. aprila 1924 je bil opravljen izbris zaznamka sekvestra. 10. aprila 1930 se je na podlagi sklepa sodišča vpisal slovenski naziv. 26. 10. 1945 vpis zaplembe podjetja na podlagi sklepa dekreta AVNOJ, sprejetega 21. novembra 1944.²⁰⁵
23. »*Karl Kasper Gemischtwarenhandlung*« na Ptuj
5. aprila 1878 je bila vpisana trgovina z mešanim blagom. 23. septembra 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva. Za nadzornika je bil imenovan Ladislav Jerše, davčni nadupravitelj na Ptuj. Zaradi prenehanja poslovanja je bilo podjetje 1. februarja 1934 izbrisano iz registra.²⁰⁶
24. »*Jakob Matzun*« v Rogoznici pri Ptuj
19. novembra 1889 je bil vpisan obrat opekarne. 30. junija 1919 je bil vpisan (samo) slovenski naziv podjetja. 12. avgusta 1919 je bil opravljen vpis prokure na Alberta Scharnerja. 23. avgusta 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva. Za nadzornika je bil imenovan dr. Vekoslav Visenjak, odvetniški koncipist na Ptuj. 18. julija 1925 je bila vpisana sprememba naziva v opekarno z okrožno pečjo ter trgovina z lesom in deželnimi pridelki na Ptuj. Ob tej spremembi je bil vpisan tudi nemški naziv podjetja. Na podlagi dekreta Narodne vlade Slovenije z dne 5. septembra 1945 je bil opravljen izbris podjetja iz registra.²⁰⁷
25. »*Brüder Slawitsch*« na Ptuj
23. januarja 1907 je bil opravljen vpis trgovine z mešanim blagom. Ukrep državnega nadzorstva je bil vpisan 23. avgusta 1919. Za nadzornika je bil imenovan dr. Vekoslav Visenjak, odvetniški koncipist na Ptuj. 18. marca 1932 je bil vpisan poravnalni postopek, ki mu je 19. junija 1936 sledil izbris iz registra.²⁰⁸

²⁰⁵ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1060.

²⁰⁶ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1078.

²⁰⁷ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1113.

²⁰⁸ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1054.

26. »Zdravilišče Slatina Radenci Höhn & Cie« v Radencih
9. junija 1918 je bilo vpisano zdravilišče v Radencih. Družbeniki so bili Franz Eiltschnig, Wilhelm Abel in Richard Abel in Adolf Körbitz (vsi lastniki steklarne »*Wilhelm Abels Erben*« v Hrastniku, ki je bila prav tako pod državnim nadzorom). 18. julija 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra (na podlagi sklepa št. 3486 z dne 15. junija 1919). Ukrep je bil izbrisan 17. septembra 1925.²⁰⁹
27. »*Champagner u. Weinkellereien Clotar Bouvier, Weingutsbesitz Radkersburg*« v Gornji Radgoni
8. maja 1919 je bil opravljen vpis v register za dejavnosti proizvodnja šampanjca in trgovina z vinom. 13. junija 1919 je bil v register vpisan ukrep državnega nadzorstva. 4. februarja 1920 je bil opravljen vpis nemško-slovenskega naziva podjetja. 18. oktobra 1947 je bil opravljen izbris iz registra.²¹⁰
28. »*Karl Wrentschur & Sohn*« v Radljah ob Dravi
25. januarja 1898 je bila v register vpisana tovarna z usnjem. 26. junija 1919 je bila vpisana zaznamba državnega nadzorstva na podlagi odredbe Deželne vlade št. 3144 z dne 24. maja 1919. Zaznamek je bil izbrisan iz registra 20. novembra z odločbo oddelka ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani z dne 17. oktobra 1919. Ob vpisu preoblikovanja podjetja v javno družbo 7. aprila 1927 so vpisali samo slovenski naziv. 5. junija 1946 je bil opravljen izbris podjetja iz registra.²¹¹
29. »*Josef Schober*« v Radljah ob Dravi
19. maja 1904 je bila v register vpisana trgovina z mešanim blagom. 2. julija 1919 je bil zaznamovan ukrep državnega nadzorstva. Podlaga je bila odredba Deželne vlade za Slovenijo št. 3666 z dne 8. junij 1919. Ob vpisu Zofije Schober kot lastnice 23. decembra 1926 je bil vpisan tudi slovenski naziv trgovine. 22. septembra 1938 je bil opravljen izbris iz registra.²¹²
30. »F. Grein« v Hudem Kotu pri Ribnici na Pohorju
16. maja 1906 je bilo v register vpisano podjetje, ki se je ukvarjalo s pridobivanjem kamna in njegovo obdelavo. Lastnik podjetja, ki je imelo sedež v Gradcu, je bil Franz Grein, c. kr. dvorni kamnoseški mojster.

²⁰⁹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130, t. e. 1105.

²¹⁰ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1130.

²¹¹ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152 in št. k. 1121, t. e. 1099.

²¹² PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1088.

29. maja 1919 je bil vpisan ukrep državnega nadzorstva in sekvestra. Podlaga za vpis je bila odločba Deželne vlade za Slovenijo št. 2992 z dne 21. maja 1919. Za državnega nadzornika je bil imenovan Alojzij Lorenčič, tovarnar v Ljubljani, 22. februarja 1934 je bilo podjetje izbrisano iz registra.²¹³

31. »*Erber & Sohn*« na Muti

21. februarja 1890 je bila v trgovski register pri Okrožnem sodišču v Celju vpisana železarna na Muti. 8. maja 1919 je bila vpisana sprememba lastnika. Dediči po 4. septembra 1912 umrlem lastniku Otonu Erberju so prodali svoje deleže družbi »*Eisen- Handels Industriegesellschaft Greinitz*« s sedežem v Gradcu. 8. maja 1919 so bili vpisani prokuristi, ki so vsi živeli v Gradcu. 18. julija 1919 je bil uveden ukrep državnega nadzorstva in sekvestra na podlagi odločba št. 3181, izdane dne 23. junij 1919. 23. avgusta 1923 je bil izbrisan zaznamek nadzorstva in sekvestra. Istočasno se je vpisala nova lastnica železarne – to je postala družba »*Greinitz industrija i trgovina željeza d.d. Sarajevo*«.²¹⁴

Vir: PAMB, fond Okrožno sodišče Maribor, trgovski register.

Primer Fala

Na poziv poverjenišva za javna dela je ravnateljstvo Steiermarkische Elektrizitätsgesellschaft, ki je gradilo elektrarno Falo, 25. januarja 1919 poslalo seznam potrebnega materiala za dograditev elektrarne. Kmalu potem, v začetku februarja, je ravnateljstvo poslalo prošnjo za dopustitev obrata na ozemlju Kraljevine SHS. V istem dopisu je družba prosila za dovoljenja za izgradnjo daljnovoda Fala–Gradec.²¹⁵ Zato je Deželna vlada v Ljubljani pooblastila vodjo poverjenišva za javna dela Antona Klinarja, da pripravi študijo o prošnji. Klinar je opozoril, da ima projekt Fala (oziroma poslan dopis) hibo iz političnega in narodno-gospodarskega stališča. Prepričan je bil, da bi bilo neracionalno izvažati električno energijo proti severu v tujo državo, namesto da bi jo pošiljali proti jugu. S tem bi Kraljevina pomagala

²¹³ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1152, t. e. 1088.

²¹⁴ PAMB, Okrožno sodišče Maribor, trgovski register, št. k. 1151, t. e. 1109.

²¹⁵ ARS, AS 97, fascikel 2.

Nemški Avstriji, s katero je bila še zmeraj – gledano pravno – v vojnem stanju, pri reševanju njenih energijskih potreb. Podpredsednik vlade dr. Žerjav je zato predlagal diplomatski odgovor, saj bi se s tem izognili takojšnjemu odkritemu konfliktu. Opozoril je na možnost mednarodnega pritiska, predvsem pri mednarodni komisiji »*de reparation*«. Za projekt Fala se je namreč zanimal francoski minister za javna dela Louis Loucher. S tem stališčem se ni strinjal poverjenik za uk in bogočastje dr. Verstovšek, ki je zagovarjal strožje sklepe. Poudaril je, da bo Kraljevina SHS verjetno oškodovana, in predlagal, naj se »*pusti družbo 'capljati'*«. Pričakoval je, da bo ravnateljstvo Steiermarkische Elektrizitätsgesellschaft postalo »*mehkejše*«. K odklonilnemu stališču ga je verjetno vodilo tudi osebno nezaupanje do ravnatelja družbe Rosshändlerja. Ugovarjal mu je ravnatelj deželnih elektrarn Dušan Ser nec. Prepričan je bil, da je predlog za državo koristen, saj je dajal možnost vplačila 50 odstotkov delnic pri novoustanovljenem podjetju. Tudi ni pričakoval, da bo imela Deželna vlada pripombe, zato je na osnovi Rosshändlerjevega predloga že pripravil poročilo za osrednjo vlado. Člane vlade je opozoril, da je zavlačevanje nevarno, ker za družbo stoji Loucher (»*član sveta za obnovo svetovnega gospodarstva in desna roka Clemenceaua*«). Razprava se je nato nadaljevala o ožjem (izpostava tujega podjetja) in širšem (v mešani lasti) podjetju (nacionalni interes proti ekonomskemu – rentabilnost elektrarne in koristi narodnega gospodarstva). Razpravljavci so poudarili potrebo po neposredni komunikaciji oziroma informiranju »*švicarskih in francoskih krogov*« (francoska vlada je bila naklonjena izvozu elektrike v Nemško Avstrijo, ker je bila ta država energetsko odvisna). Podpredsednik vlade dr. Žerjav je zaradi neugodnega stanja pri antantni komisiji in dejstva, da mir z Nemško Avstrijo še ni bil sklenjen, dal popustljiv predlog. Na koncu je Deželna vlada na pobudo Klinarja sklenila sestaviti študijo o zadevi, ki so jo nato nameravali poslati v Beograd. S tem so preložili odgovornost za odločitev na Beograd.²¹⁶

O elektrarni Fala je posvetovanje teklo tudi januarja 1920. Na njem so sodelovali predsednik deželne vlade Žerjav, gradbeni ravnatelj Klinar in ravnatelj Ser nec. Razpravljali so o nacionalizaciji obrata do polovice. Poudarili so problem (večje ali manjše) glavnice. Sprejeli so sklep, s katerim so glavnico začasno določili na štiri milijone frankov. Dokončno določitev so načrtovali po pregledu knjig in bilanc. Sumili so namreč, da želi obstoječi

²¹⁶ Sejni zapiski, druga knjiga, str. 328–332.

lastnik (sindikata) prevrednotiti zaloge in terjatve elektrarne Fala. Sprejeli so tudi sklep o izvozu presežkov električne energije v Avstrijo. Razpravljavci so se zavedali pomena kadrov, zato so se dogovorili o ustanovitvi jugoslovanskega sindikata (kot zastopnika jugoslovanskega kapitala v podjetju) in določili, da je lahko v elektrarni zaposleno le osebje, »ki je vladi po godu«. ²¹⁷ Taktičen odnos do družbe, ki je bila lastnica elektrarne, se je potrdil kot učinkovit. Nastalo je novo podjetje, v katerem so imeli lastniški delež tudi jugoslovanski državljani, in s tem so omogočili vključitev elektrarne v jugoslovansko električno omrežje. ²¹⁸ Fala je vplivala na načrtovanje gospodarske politike. Fran Martinek, ²¹⁹ strokovnjak za tekstilno industrijo, je na pobudo Ivana Hribarja pripravil memorandum o razvoju tekstilne industrije v Jugoslaviji. Kot parametre je postavil v ospredje električno energijo in cestno infrastrukturo. Na tej podlagi je Martinek predlagal tri možnosti: Borovnica pri Peklu, Medvode in Fala. Za najbolj ugodno je označil zadnjo

Slika 2: Prikaz gradnje hidroelektrarna Fala februarja 1916

Vir: Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

²¹⁷ ARS, AS 97, fascikel 2, št. 1037/1920.

²¹⁸ Glej naredbo o pravici do zasega zemlje in primeru gradnje daljnovoda.

²¹⁹ Fran Martinek je bil ključni strokovnjak, ki je v prevratni dobi usmerjal delo na področju tekstilne industrije pri češkoslovaški vladi.

lokacijo, vendar je opozoril na negativen socialni učinek zaradi zgojitve industrije na majhnem območju, kar vodi v aktivnejšo delavsko agitacijo.²²⁰ Kljub temu se je zaradi ugodnih razmer v Mariboru razvila tekstilna industrija.²²¹ Pomen elektrarne Fale se vidi tudi v tem, da je bilo mesto Maribor na prvem mestu po porabljeni električni energiji na prebivalca v kraljevini.²²²

Primer Denzel-Glumac

Prodaja nepremičnin je bila povezana s plačilom davčnih obveznosti, predvsem vojnega davka. Naredbo, ki je urejala to področje, je Deželna vlada izdala 15. marca 1919. Med take primere sodi prodaja hiše in njive v Radvanju v lasti Johanna Denzla. Lastnik je prodajal nepremičnine zaradi selitve v Lipnico. Denzel je kmalu uspel najti kupca, Demetra Glumaca, ki je hišo nameraval kupiti zaradi razširitve svoje kotlarske obrti. Za dopustitev pravnega posla je v začetku junija 1919 poslal dopis na mariborski mestni magistrat. V dopisu je poudaril, da *»je tudi v državnem interesu, da posestva tujezemcev pridejo v roke našincev«*. Mestni magistrat, ki je poslal dopis na oddelek ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljano, je Glumca opozoril, da ne sme poravnati preostanka kupnine. Magistratu je naročil, naj preveri prodajalca in kupca. Magistrat pri kupcu ni zaznal zadržkov, drugače pa je bilo pri prodajalcu, za katerega je obstajal sum, da bo pretihotapil kupnino v Nemško Avstrijo. Zato je oddelek kot pogoj za soglasje pri sklenitvi kupoprodajne pogodbe zahteval nakazilo varščine na deželno banko. Glumac je sporočil, da Denzel pod temi pogoji ne želi skleniti kupoprodajne pogodbe, da pa je pripravljen poravnati kupnino prek prijatelja v Gradcu; s tem iz države ne bi izvozil (jugo)krone. Prodajalec si je premislil in oddelek je dal soglasje ob plačilu varščine, saj nepremičnine niso bile postavljene pod sekvester. S prejemom kupnine pa se je zadeva očitno končala za Denzla, saj ni poravnal davka ob prodaji, niti ni sodeloval v postopku za vračilo varščine. Postopek za vračilo se je začel ob podpisu konvencije med Avstrijo in Kraljevino SHS o ukinitvi sekvestra

²²⁰ ARS, AS 97, fascikel 3, št. 2361/1920.

²²¹ Prim. Kresal France: Tekstilna industrija v Sloveniji 1918–1941. Ljubljana 1976.

²²² Antoša Leskovec: Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941. V: Maribor skozi stoletja I (ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec). Maribor 1991, str. 375–381.

februarja 1924. Varščina je pripadla Elizi Glumac, ki je bila ogorčen boj za zapuščino po možu z njegovimi otroki iz prejšnjega zakona.²²³

Primer Fellingner – Saier

Bolj zanimiva in povedna je zgodba o Mihaelu in Emiliji Fellingner, lastnikih hotela in nepremičnin v Kamnici. Proti njima je 26. januarja 1919 Paula Strohbach vložila tožbo za škodo oziroma neporavnane terjatve v višini 51.000 kron. Po vložitvi tožbe sta Fellingnerjeva začela prodajati svoje premoženje. S pohištvom in z denarjem sta se nato aprila 1919 preselila v Avstrijo. Pred selitvijo sta obremenila svoje posestvo s hipoteko v višini 35.000 kron, ki sta jo najela pri občinski hranilnici v Mariboru. Pred selitvijo nista plačala davkov v višini 348.964 kron, ki jih je davčni urad vknjižil v zemljiški knjigi aprila 1919. Zaradi strahu pred izgubo možnosti za poplačilu dolga je Strohbachova 8. avgusta 1919 na oddelek ministrstva za trgovino in industrijo poslala dopis, v katerem je predlagala uvedbo državnega nadzora in sekvestra. Opozorila je, da je uvedba nadzora v državnem interesu. Dopisu je priložila potrdilo občine Kamnica, da sta Fellingnerjeva razprodala premoženje in odnesla s seboj denar in blago. Opozorila je še, da je Fellingner razprodal tudi košnjo za leto 1919, tako »da upniki in davkarija ne bodo dobili ničesar«. Oddelek je zato brzojavno pozval občinski urad v Kamnici, naj sestavi poročilo o zadevi. Gerent Franc Čepe je ocenil, da se Fellingnerjeva ne bosta vrnila v Jugoslavijo, saj je na posestvo vknjiženo več dolga, kot je vredno. Oddelek je istočasno preveril pri okrajnem glavarstvu Fellingnerjevo državljanstvo. Zaradi nejasnosti in suma davčne utaje je okrajno glavarstvo začelo iskati nadzornika v lokalnem okolju. Davčnemu uradu v Mariboru in občini Kamnica je poslalo dopis o tej zadevi. Občina je poslala natančno poročilo in kronologijo dogodkov. Fellingnerjeva sta pred odhodom prodala vinsko zalogo. Posestvo sta obremenila s 35.000 kronami (marec 1919), aprila pa je davkarija vpisala 348.964 kron davčnih terjatev. Po oceni zastopnikov občine je bilo posestvo vredno manj kot seštevek terjatev. Fellingner v Kamnici ni imel nobene živine več, prav tako ne pohištva, ki ga je odpeljal ob selitvi v Gradec. Občina je za nadzornika predlagala dva kandidata: Franca Čepeta

²²³ ARS, AS 97, fascikel 14, zadeva 4626 in 5345.

in Ivana Perka. Okrajno glavarstvo je izbralo Franca Franceta, ki je uradno postal nadzornik z izdajo odredbe o nadzoru. V odredbi so Francetu postavili desetdnevni rok za popis in ocenitev premoženja. Nadzornik je upošteval rok. V zapisniku²²⁴ je poudaril, da ima posestvo več odhodkov kot prihodkov. Ocena terjatev se je povečala na 387.500 kron. Opozoril je, da erar nima prednosti pri poplačilu terjatev. Zato je predlagal hitro prodajo na javni dražbi. Za nakup posestva so namreč kazali interes slovenski kupci. S prodajo se je načelno strinjal tudi lastnik Fellingner. Oddelek je nadzornika opozoril, da za prodajo ni pravne podlage, saj je posestvo pod državnim nadzorom. Poleg tega pa so bile po podpisu saintgermainske pogodbe ukinjene likvidacije pod sekvester postavljenega premoženja v lasti avstrijskih državljanov. Franc France je 15. novembra 1919 odstopil s položaja nadzornika ter 23. novembra oddal poročilo in stroškovnik. Razlog za ta korak je bila zahteva po soglasju predstojnika urada za opravljanje nadzorstva, ki pa ga ni dobil.²²⁵ Ob tej priložnosti je okrajno glavarstvo vprašalo občinski urad Kamnica, ali je nadaljnje nadzorstvo še potrebno. Občinski urad je menil, da je nadzornik potreben, vendar je šele 28. januarja 1920 na ponovni poziv poslal načelno stališče, da to ne more biti lokalni kmet, saj je na posestvo vknjižen ogromen državni dolg. Zato je urad predlagal imenovanje državnega uradnika ali odvetnika. S tem se je strinjalo okrajno glavarstvo, ki je za nadzornika predlagalo dr. Müllerja, odvetnika v Mariboru.

Po spremembah in umiritvi razmer se je očitno manj bal tudi Fellingner, ki je poiskal kupca. S Karlom in Ano Saier iz Zemuna je 17. aprila 1920 sklenil pogodbo o prodaji posestva za 500.000 jugokron. Pogodba je bila davčnemu uradu predložena teden dni pozneje. Oddelek ministrstva za trgovino in industrijo je postavil kot pogoj za soglasje k prodaji domovnico kupcev, plačilo davčnih obveznosti in kavcije, kar je bilo skupaj 429.000 jugokron. Stranke so se s tem strinjale in pogodba je bila 2. avgusta 1920 odobrena. 30 odstotkov kupnine ali 150.000 jugokron je bilo nakazanih na Kranjsko deželno banko. Iz te varščine so leta 1921 poravnali davke za izvedbo posla v višini 36.000 jugokron. Zaradi ukinitve naredbe o držav-

²²⁴ »Predmet popisa je bila hiša z 10 sobami, kuhinjo, čumnato in kletjo, gospodarsko poslopje v izmeri 1846 m², sadovnjak 348 arov in vinograd v izmeri 18 arov. Katastrski dohodek je bil 244 kron in 50 vinarjev. Od 8. julija 1919 je v hiši živel general Anton Lešič. V gospodarskem posloplju so bili trije prazni sodi, nova preša, slamoreznica. Fellingner je seno in otavo prodal za 6100 kron. V vinogradu bo le 300 l vina, saj je trto napadla peronospora.«

²²⁵ Okrožnica deželne vlade za Slovenijo 19. julija 1919, ki je zahtevala soglasje predstojnika, kjer je bil uradnik zaposlen. Podobno okrožnico je izdala delegacija finančnega ministrstva v Ljubljani dne 27. oktobra 1919. Oddelek za industrijo in trgovino jo je razposlal 31. 10. 1919.

nem nadzoru št. 232 so bili razveljavljene tudi vse odredbe na tej podlagi. Ukinitev v tej zadevi je bila pravna podlaga za vrnitev varščine in kupnine. Oddelek ministrstva glede tega ni imel pomislekov. Kljub temu do vrnitve sredstev ni prišlo, ker je davčni urad v Mariboru založil dokumentacijo. Kranjska deželna banka (preostanek varščine v višini 116.000 kron) in podružnica Jadranske banke v Mariboru (del kupnine v višini 200.000 kron) zato Fellingerrjema nista smeli nakazati denarja.

Medtem je predstavnik krajevnega odbora Jugoslovanske demokratske stranke oddelku ministrstva trgovine in industrije poročal o poskusu prodaje »Fellinghof – nemškutarskega središča v Kamnici«. Lastnik Saier se je namreč preselil v Gradec. JDS ni bila zadovoljna z upraviteljem posestva, ki naj bi bil do Slovencev surov. Poleg tega je omenil, da se za nakup posestva zanima Johann Stranitz, krčmar iz Hoč, ki so ga označili za zagriženega nemškutarja. Opozoril je, da je zato po prevratu odšel v Lipnico, kjer je kupil posestvo. Pomenljiva je trditev, da je »*Kamnica nemškutarski kraj, kar ni v državnem interesu*«. Krajevna organizacija JDS je opozorila, da Saier namerava prodati posestvo Nemcem, saj zavrača slovenske kupce. Omenila je, da je bil dr. Franc Irgolič pripravljen za posestvo plačati milijon kron, kar je dvakrat več, kot je Saier plačal pred dvajsetimi meseci. Saier je Irgoliču postavil ceno dva milijona kron. Krajevna organizacija JDS je ogorčeno opozarjala, da »*kamniški nemškutarji nad Slovenci vladajo kakor v nekdanji Avstriji*«. Zato naj bi tudi preprečevali naseljevanje Slovencev v Kamnici. V JDS so bili prepričani, da želijo oblikovati nemško trdnjavo, pri čemer naj bi »*sodelovala večina premožnih nemških trgovcev v Mariboru*«, ki imajo posestva v Kamnici. JDS je špekulirala, ali to pomeni gradnjo »*nacionalne zveze z Nemško Avstrijo*«, zato je svarila pred iredentizmom in protidržavnim ravnanjem. V lokalnem odboru so ocenili, da želijo Nemci ohraniti posestno stanje, poleg tega pa so postali bolj samozavestni. Dokaz za to so videli tudi v izvolitvi Adolfa Wogrintza za župana Kamnice, ki je bil »*trden in odločen Nemec*« z iredentističnimi hotenji. Wogrintz naj bi kot župan spodbujal nakupe posestev po »*südmarkonskem sistemu*«. Prodajo »*Fellinghofa*« so ocenili kot prelomnico v krepitvi Nemcev v Mariboru in okolici. V krajevnem odboru so izrazili razočaranje nad premajhno podporo oblasti, ki je dopustila zlorabe pri nakupih posestev prek slamnatih mož z jugoslovanskim državljanstvom.

Na podlagi dopisa je okrajno glavarstvo preverilo možnost za uvedbo sekvestra. Ugotovilo je, da za to ne obstaja pravna podlaga, saj je bil lastnik

Saier jugoslovanski državljani. S to ugotovitvijo se je končal postopek državnega nadzora nad posestvom Fellinghof v Kamnici.²²⁶

Nekaj iztočnic za nadaljnje raziskave

»Ker bo v Mariboru in okolici največ neprijateljskih podanikov prišlo pod sekvester, se bo 1 uradnik tja poslal in radi hitrejšega dela morda ustanovila majhna ekspozitura.« 24. maj 1919.²²⁷

»V splošnem lahko trdimo, da je bilo to poglavje našega razvoja po prevratu povsem negativno.« 1939

Avtor prejšnjih izjav je Rudolf Marn, ki je skrbel za operativno izvedbo ukrepa državnega nadzorstva in sekvestra na območju Slovenije. Povedni izjavi kažeta na razkorak med visokimi začetnimi pričakovanji in razočaranjem nad izvedbo sekvestra. Marn je ocenjeval, da so ukrepi imeli zgolj psihološki učinek. Zgrožen je bil zaradi prevlade materialnega interesa nad nacionalnim pri domačih bankah in kapitalistih.²²⁸

Ob tem velja poudariti, da je na izvedbo procesa vplivalo načelno spoštovanje zasebne lastnine ter upoštevanje ozemlja kot konstitutivnega elementa Kraljevine SHS in mednarodnih pogodb.

Učinek je bil v prvi vrsti psihološki in hkrati pragmatičen. V procesu državnega nadzorstva so se zavarovali davčni viri in zmanjšal se je vpliv (*»tujerodnih«*) lastnikov na prebivalce. Slednje je bilo zelo pomembno za območje Maribora, saj je vlada v Ljubljani poleti 1919 ocenjevala, da ob *»severni meji«* živi od 50.000 do 80.000 ljudi, ki bi raje živeli v Avstriji (pod njo).

Ukrep državnega nadzorstva je pomemben element pri razumevanju prevratne dobe in njenih rezultatov. Med njimi moramo poudariti: trend vpisovanja tudi slovenskih nazivov v združni in trgovski register,²²⁹ prodajo deležev slovenskim lastnikom, pridobitev poslovnega partnerja in posledično preoblikovanje v delniško družbo ali javno trgovsko družbo,

²²⁶ ARS, AS 97, fascikel 14, zadeva 5345.

²²⁷ ARS, AS 97, fascikel 14.

²²⁸ Rudolf Marn: Nacionalizacija in sekvestracija tujih podjetij. V: Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije (ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele). Ljubljana 1939, str. 368–369.

²²⁹ Ob tem velja opozoriti, da so samo nemški nazivi ostali pri nekateri pravnih subjektih s Ptujskega do srede tridesetih let, ko je Okrožno sodišče v Mariboru pri omenjenih podjetjih vpisalo slovenske nazive. V to obdobje (1934–1935) sodi tudi prevetritev evidence pravnih subjektov, zaradi česar je trgovsko sodišče v Mariboru izbrisalo več kot dvajset nedelujočih podjetij. Na podlagi objav v Uradnem listu ob vpisu novih podjetij je mogoče zaznati redke vpise samo nemških nazivov. Prim. UL DS, 19. 4. 1919, št. 78, str. 258.

povečanje glavnice podjetja,²³⁰ zamenjave v upravnih organih podjetij in v tujini živečih funkcionarjev z ljudmi, ki so živeli na ozemlju pod nadzorom vlade v Ljubljane.²³¹

²³⁰ Primer povišanja glavnice pri podjetju »*Marburger Molkerei G.m.b.H.*« s sedežem v Mariboru, kjer so sklep o dokapitalizaciji sprejeli na občnem zboru dne 14. oktobra 1918. Postopek so končali pol leta pozneje z ustreznim vpisom v trgovski register. UL DS, 18. 3. 1919, št. 64, str. 201.

²³¹ Kljub temu velja opozoriti, da je bilo malo sprememb. Zaznati je tudi imenovanje samo tujcev pri podjetjih, ki so imela sedež v tujini. Imenovanje upravnih organov je torej povezano s problemom prenosa sedeža podjetij iz tujine na ozemlje Kraljevine SHS. Kot tak primer lahko navedemo vpis prokurista dr. Karla Schriefluja iz Gradca pri podjetju »*Maria Raster Chemische und Zündwarenfabrik Max Woschnagg*« v Rušah, kar je bilo v trgovski register zavedeno marca 1919. UL DS, 26. 3. 1919, št. 67, str. 213.

Kot primer spremenjenega dojemanja razmer lahko poudarimo zadrugo »*Vorschussverein in Marburg*«, ki se je na občnem zboru 9. marca 1919 sklenila preimenovati v »*Posojilnico v Mariboru*«. Prav tako je zamenjala člana ravnateljstva, ki sta živela v Gradcu, z dvema Mariborčanoma. UL DS, 30. 4. 1919, št. 84, str. 280.